

შოთამ გალექსა ტარიას და ავთანდილის ქებაო,
ნესტანჯარს უქო ციმციმი, თინათინს მო(ყ)ევანებაო,
მათ მოახმარა გონება და მისნი ტკბილნი მცნებაო,
[და თლ]ად არად სცალდა მათ ზედა, იმღერდა ვითა ებაო.

თვით კახთ მეფე თაიმურაზ ყოველთა უკეთესია,
[შსმ]ენელი, გამომეტყველი მისგან ვინ უკეთესია,
[ამა] სოფელსა სიმუხთლით ლახვარი მას არ სთესია,
და [ძი]ლიხან აქო ლეილი, მან არ ინდომა ესია.

[ბრძ]ენი ვინცა ხართ გასინჯეთ ეს ჩემი დანაწერება,
[ზაა]ქიანი გავლექსე და ფრიდონისა ქველობა,
ჯიმშედს და მეფეს აფთიონს ავით არ უნდა კსენება,
და სალიმ და თურიმ ძმა მოკლა, ჯოჯოხეთს ყოფნა ინება.

მეფის მდივანმან მამუკამ ვთქვი ესე ზააქიანი,
[კარ]გია ესე სასმენლად, კაცი ვინცა ხართ ჰქვიანი,
ოდიშს ტყვედ ვიყავ, გავლექსე, მე თავსა უყავ ზიანი,
[და] ვინცა შენდობა მიბძანოთ, თქვენი არ იყოს ზიანი.

ქება ვით გვადრო მე ლომსა და მზეებრ მონათობელსა,
ხელმწიფეს პატრონს დადიანს ლევანს ოდიშის მეფობებელსა,
[მას წყალობისა] სიუხვით და კმლითა დამაპყრობელსა
და [მის] ერთგულთა ლხინისა და ორგულთა დამამხობელსა.

[კელმწი]ფის მანუჩარისა ძე არის მტერთა მზარავი.

Далѣе три стиха этого четверостишія и пять слѣдующихъ четверостишій опускаемъ, такъ какъ они сохранились только наполовину.

[პირველ] უნდა კელმწიფენი სამართლითა იქცეოდეს,
ავი საქმე გარდაეშვას, კარგსა ხან-გრძლიად ექცეოდეს,
ნაოკარი ააშენოს, კარგი არსად იქცეოდეს,
და ღმერთი ამას დაიმადლებს განკითხვასა მისსა ოდეს.

თქვენცა გასმია, ზააქ რა ქნა, უმაღლესის მამა მოკლა,
უბრალონი კელმწიფენი აფთიმონ და ჯიმშედ მოკლა,
სხვა მრავალი ქვეყანასა გველისათვის კაცი მოკლა,
და სული ეშმაკს მიაბარა, დღენი მისნი შეამოკლა.

Начало текста:

ზააქ იყო მუხვარდის ძე, ფალავანი გამოთქმული.

Далѣ пропускаемъ четыре четверостишія, такъ какъ
они цѣликомъ не могутъ быть восстановлены.

ზააქ დართო ეშმაკს ნება, უთხრა სიკუდილი მამისა,
დღეს შეიმოკლებს ამითა, წარწყმედასაცა ლამისა,
[მას] გრძლად ეგონა სოფელი, არის ერთისა წამისა,
და ეშმაკმან ფიცხლავ გაბედა სიკუდილი მისის მამისა.

აქა ზააქს ეშმაკი მამის საკვდილს უჩქევს.

ეშმაკმან ორმო გათხრა, მის უცხო არ იქნებოდა,
შიგან ლახვარი დაასო, კაცი ვერ მოურჩებოდა,
ზააქის მამა აბანოს წავიდა, იარებოდა,
და რა ცოტა წავლო, ჩავარდა, იმამ წამს სული ხდებოდა.

რა მოკლა ზააქის მამა, ეშმაკი გაუჩინარდა,
ზააქ ტიროდა, მოსთქევედა, ეს რა ექენ, მეტად ინანდა,
რა მამეჩვენა კაცურად, ნეტარ ვინ იყო ვინარად,
და გლოვია გაუშვა, ტახტზედ დაჯდა და პირსა იბანდა.

ეშმაკმან შეკრა ზააქის მზარეულების გულია,
იმათ საქმელი წაუხდა, ვერცა ქნეს კარგი პურია,
სულ ნამზადისი წაუხდა, რაც რომე სანუკვარია,
და მიართმენ შეჭირვებულნი, თითვან გულდაგულია.

რაც საქმელი მიუტანეს, მას იამა არად არად,
მზარეული აცემინა და გაყარა კართა გარად,
ის იბლიხი კიდევ მოვა, მოეჩვენა სხვათა გვარად,
და ზააქს ესმა, მან დატუქსა, მან უბძანა ბმოზა გარად.

წადი ჰკითხე იმა კაცსა, თუ რა იცის მან ზნენია,
კითხეს: ვაჟო, სითგან მოხვალ, ანუ იცი რა ზნენია?
იმან თქვა თუ: საფრანგეთსა მე ვისწავლე სულ ზნენია,
და მზარეულად სულ კარგი ვარ, სხვათა ბევრი მჭირს ზნენია.

Остальная часть текста Заакіани и Сааміани имѣется и
въ слѣдующей рукописи, описаніе которой ниже приводится.
Здѣсь добавимъ только конецъ Сааміани:

სამისურ მზარეულად მისსა შინა გაემართა,
რა მივიდა, ზაულელნი მიეგებნეს ფიცხლავ კართა,
მივიდა და სავარდემი ვით ჭანდარი აემართა,
და დაჯდა, შექნა ნადიმობა, რაც უნდოდა დაემართა.

როდესაც ზაალ მიეცა თმა თეთრი, ვითა ბერია,
შორს გარდაგდო შამშიგან, ართუ ძე, ვითა მტერია,
ფაშკუნჯმა პოვა, გაზარდა, ბრძანება ღვთისა ერია,
და ვირემდის ამას პოვბდა, ეს იქნა, რაცა სწერია.

49 (=2384). Ростоміани, рукопись in folio большого формата, въ 35,5×23 сантим., написана на бумагѣ строчнымъ мхедрули и черными чернилами. Всѣхъ листовъ теперь 489. Рукопись въ досчатомъ переплетѣ, обтянутомъ черною кожею; она содержитъ въ себѣ Заакіани, Сааміани и Ростоміани. Первой части недостаетъ въ началѣ нѣсколько листовъ, на которыхъ помѣщались все предисловіе и первыя 10 четверостишіи Заакіани. Второй части недостаетъ въ концѣ трехъ послѣднихъ главъ, текстъ прерывается теперь стихами 235-ой главы:

იმა. ათას. აქლემსა. ნადლი. აჰკიდეს. თეთრია.

სამასსა. ოქრო. ქსოვილი. აჰკიდეს. დიბა არია.

Дальше оставлены 20 бѣлыхъ листовъ до 483 листа. Послѣдніе шесть листовъ 483—488 заняты оглавленіемъ. Заакіани, Сааміани, Фридоніани и Ростоміани въ нашей рукописи имѣютъ общую нумерацію главъ. Ростоміани начи-

нается съ 45 главы. Всѣхъ главъ въ нашей рукописи показано 235, но если пополнить недостающее, ихъ будетъ 238. Переписчикъ не указанъ, дата не приведена, но, судя по почерку и матеріалу письма, рукопись безусловно конца первой четверти XIX вѣка. Въ числѣ водяныхъ знаковъ бумаги показаны 1820 и 1823 гг. Кромѣ того, филигранью служатъ: овальный щитъ, украшенный цвѣтами; въ щитѣ левъ на заднихъ лапахъ, который держитъ пучъ молній; ниже запись: «Гг. Х. Люстиныхъ». Начало текста:

სამზარეულოს საჭმელსა შევამკობ მე სულ კარგა,
ხელმწიფის საამებელს მე გავაკეთებ სულ კარგა,
(მ)ზარეულებსაც დაუზდი, რომელ რომე არ უფარგა,
და ზაქ ხელმწიფე ამ სიტყვამ სულით ხორცამდინ დაკარგა.

50 (=2714). Ростоміани, рукопись безъ переплета въ 32,5×21 сант., писана на синей бумагѣ строчнымъ мхедрули и черными чернилами, заглавія исполнены плохою киноварью. Рукопись и наполовину не сохранилась. Она начинается съ конца 24-ой главы и кончается 103 главою. Значить, заключаетъ въ себѣ часть Сааміани и часть собственно Ростоміани, но и въ промежуткѣ указанныхъ главъ много недостаетъ, между прочимъ совершенно отсутствуютъ 29—37 главы. Пагинаціи нѣтъ. Всѣхъ листовъ 118. Текстъ теперь начинается стихомъ:

რა ზალდაჩამ. ჯაშუშთანა. ეს. ამბავი. გაიგონა.
ლაბე. დღესა. წამოერთო. ომსა. არას. დაეღონა.
ლამით. მათი. ცეცხლი. ნახა: ხელი. შუბსა. დაეკონა.
და შეუტივა. თავს. დაესხა. კოცა. შექნა. სისხლთა. ფონვა.

Конецъ:

ალი. გავლო. არ. უნახეს. ეირ. კიდემდის. თვალსა. ჩემსა.
ერთვი. ბეწვი. არ. დასწოდა. თვითონა. და მისა. ცხენსა.
გარდამოხდა. შემოქმედსა. პირდამკობით. თავიანისცა.
და მე დამიცევ. შეტეცოღრად. შენ. მტერი. ხარ. ბრჭეთა. ბრჭესა.

რა ქეჰაზ. შვილი. ნახა. ცეცხლისგან. შეუწველია.

Рукопись безусловно конца первой четверти XIX вѣка, ибо филигрань бумаги указываетъ на 1817 и 1815 гг. Кроме того, въ число знаковъ филигрании входятъ буквы: Я. М. Ф. Д. Я. и медвѣдь съ топоромъ на плечѣ и съ короною надъ головою, гербъ города Ярославля (Н. П. Лихачовъ. Палеограф. знач. бум. знаковъ II, стр. 247, III № 3613).

51 (=1701). Отрывокъ изъ Ростоміани, заключающій въ себѣ рассказъ о Ростомѣ и Зурабѣ, ამბავი როსტომისა და ზურაბისა, рукопись въ видѣ тетради, въ 21,5 × 17,5 сант., писана на бумагѣ строчнымъ мхедрули и черными чернилами; включаетъ въ себѣ всего 30 листовъ; пагинаціи нѣтъ. По содержанію наша рукопись обнимаетъ 83 — 92 главы Ростоміани. Только начальное четверостишіе нашей рукописи, сообщающее свѣдѣнія о личности Ростомѣ, не имѣется въ другихъ спискахъ Ростоміани:

როსტომ იყო კაცად ღირსი, შვილის შვილი სამისა,
მას ჰპაჰ ჰყვა წარმანი, არსად იყო მეზავსა მისა,
თვითონ როსტომი მომსპობი დევ-გრძნელთ მაზანდარანისა,
და მამა ჰყავდა მას ზაალი მეფის ხელთ-ქვეშე ტანისა.

Конецъ 92 главы вполне совпадаетъ съ текстомъ другихъ рукописей. Рукопись несомнѣнно второй половины XIX вѣка.

Подводя итоги къ обзору разсмотрѣнныхъ рукописей и называя условно всѣ части грузинскаго перевода Шахъ-Намѣ подъ именемъ Ростоміани, мы должны прежде всего констатировать, что ни одной полной рукописи Ростоміани не имѣемъ, но текстъ можно почти цѣликомъ возстановить изъ разныхъ списковъ. Чего нѣтъ въ одномъ, сохранилось въ другомъ; недостатки однихъ, покрываются достоинствами другихъ. Пока нельзя только возстановить цѣликомъ всего предисловія и начала текста Заакіани. Дефектность рукописей, которыя не древнѣе XVII вѣка и которыя имѣли крѣпкіе

переплеты, отчасти доказываетъ, что Ростоміани былъ любимую книгою чтенія, имъ зачитывались, и рукописи отъ частаго употребленія портились. У грузинскаго народа нѣтъ болѣе любимаго героя, чѣмъ Ростомъ. Много сказаній, много легендъ и народныхъ стиховъ сложено о Ростомѣ. Быть-можетъ, сказанія о Ростомѣ вращались среди грузинскаго народа еще задолго до перевода *Шахъ-Намэ*, но нельзя отрицать, что и самый переводъ перешелъ въ народъ. Въ этомъ смыслѣ любопытны параллели, которыя указалъ Н. Марръ между стихами Ростоміани и народными¹⁾. Въ Ростоміани (рукопись № 406, стр. 633) читаемъ:

აწ სხვა საქმესა აპირებ, შენ როსტომ დაგვიწყებია,
ტუისი, გივი და გოდერძი ერანის თავადებია,
ორი ნაწილი დახოცეს, ჩვენ გვიყვეს რა ნაენებია,
და თუ ბეჟანს მოჰკლავ, იცოდი, აწ სრულა აოხრდებია.

Народные (Шавскія стихотворенія, Тифлисъ 1887 г., стр. 105):

ბეჟან, გივი და გოდერძი ერეჟანს თავადებია,
ბეჟანს ნუ მოჰკლავ, ბატონო, თორემ მეც გავეარდებია,
ან კლდეზედ გადავეარდები, ან წყალში ჩავარდებია.

Ростоміани (№ 406, стр. 625):

ატირდეს და მოახსენეს: შენ მაღალო კელმწიფეო,
ჩვენი სარჩო ჭალა იყო და საზამთრო ერთი ტყეო,
იგ ღორითა სრულ ავსილა, არ ეგების სიმრავლეო,
და ტანად ყველა პილოსა გავს, კბილები აქვს კრმლის სიგრძეო.

Народные (Ibid., стр. 102):

ატირდა და მოახსენა: ბედნიერო ხელმწიფეო,
ოცტა რამ ველი გვიბოძე, ცოტა სანადირო ტყეო,
აქაც ღორი შემოსულა, კბილები აქვს ხმლის სიგრძეო;
რომელიც აიმა დიდ ღორს მოჰკლავს, ღმერთო მიეც დიდი
ამა ღორისა მამკლავი ბეჟანია, გივის ძეო. [დღეო!]

¹⁾ Н. Марръ. წერილი ვეზვის ტყაოსნის გამო. გაზეთი თეატრი. 1890 წ. № 12.

Этотъ почти дословный переходъ стиховъ Ростоміани въ народъ служить лучшимъ доказательствомъ популярности Ростоміани среди грузинскаго народа. Герой Ростомъ акклиматизировался въ Грузіи, если можно такъ выразиться, и сдѣлался народнымъ національнымъ героемъ. Отрывокъ народнаго Ростоміани, записанный Т. Разикашвили, можно прочесть въ газетѣ «Иверія» за 1889 г. № 82. Нѣкоторые стихи этого отрывка дословно повторяются въ рукописномъ Ростоміани. Напримѣръ:

ზურაბ მჯდომი კოშკსა გვანდა, გარე ევლო გალავანი (№ 406, стр. 337).

Въ народномъ: ზურაბ იჯდა, კოშკსა გვანდა, ირგლივ ევლო გალავანი.

Тамъ же въ рукописи: მარცხნით უჯდა ზანდარაზმან, მარჯვნივ ომან ფალავანი.

Въ народномъ: მარჯვნივ ედო აბგაროზი, მარცხნივ იყო ფალავანი.

Въ рукописи (ibid., стр. 360.):

შენ ბერო კაცო, მუხთლობით, საუბრად პირი აიღო,
რად მამკალ, გიჯობს ზღვაშიგან თევზთაგან ცნობა აიღო,
პერთა შიგან გახვიდე, ზეცით ძალ-ჰკუა აიღო,
და ვარსკულავთა თანა საჯდომლად მიწათ სურვილით აიღო.

Въ народномъ:

შენ ბერო კაცო, რად მომკალ, ხმალი რად დამეც ვადამდე,
შენ მამაჩემსა როსტომსა საით წაუხვალ სადამდე?!

ზღვას გახვალ, იქ გამოგყვება, ქვესკნელს ვერ დამალები,
გერიჩინა ცას წაჰსულიყავ, ვარსკულავთა ჰკუა აგელო,
ხმელეთი საჰერეტლად გქონდეს, მიწა სურვილად წაგელო.

Въ рукописи (№ 428, стр. 350):

მერმე გაუხსნა ზუფთანი, ელვა გამოჰკრთა მზევითა.

Въ народномъ:

ასწია გმირისა მკლავსა, ელვანი იყვნენ ცისანი.

Все разсмотрѣнные рукописи Ростоміани могутъ быть

раздѣлены на двѣ группы. Одна группа наиболѣе полная (№№ 1505, 2384 и 2714) заключаетъ въ себѣ Заакіани, Сааміани, Фридоніани и Ростоміани. Рукописи этой группы мало отличаются другъ отъ друга, но за лучшую изъ нихъ нужно признать № 1505, полнѣе № 2384. Другую группу составляютъ рукописи, заключающія въ себѣ собственно Ростоміани или то, что до сихъ поръ считалось за Ростоміани, а именно та часть Шахъ-Намэ, которая начинается съ рожденія Заала и кончается смертью Госташаба (№№ 1580, 406, 428 и отчасти 1701). Рукописи этой группы, въ свою очередь, можно раздѣлить на двѣ категоріи. Къ первой нужно отнести № 1580, копію петербургской рукописи, которая замѣтно отличается отъ другихъ какъ большими пробѣлами, такъ и лишними вставками. Ко второй категоріи относятся №№ 406 и 428, между которыми тоже замѣчается разница, но скорѣе количественная, чѣмъ качественная, ибо № 406 заключаетъ въ себѣ нѣсколько четверостишіи, которыхъ нѣтъ въ другихъ спискахъ, и допускаетъ иногда пробѣлы, которые не всегда можно объяснить дефектностью. Оправдаемъ наши выводы примѣрами. Въ № 1580 шестнадцать четверостишіи передъ вставкою Парсадана Горгиджанидзе (стр. 7b) ничего общаго не имѣютъ съ такимъ же количествомъ стиховъ другихъ рукописей. Это особая редакція, но редакція худшая, чѣмъ въ другихъ. О томъ, что самой вставки Парсадана нѣтъ въ другихъ рукописяхъ, мы уже говорили. Кромѣ того, въ означенной рукописи совершенно отсутствуютъ: 16 четверостишіи послѣ шестаго четверостишія отъ начала или отъ стиха: ასაკი სრული მკერდ-მკლავი ვეცისა მათ აქიანდა (№ 406, стр. 2—6); 64 четверостишія на стр. 18b, отъ стиха: ამას ბრძანებს: მე ვწუწოდი ცისა სწორთა შარიერთა (ibid., стр. 41—54); 10 четверостишіи на стр. 70b, отъ стиха: ვისს უამბეს: ყარა5 სადმე ლაშქარშიდა შეპარულა (ib., 173—175); 16 четверостишіи на стр. 248b, отъ стиха: ფარემუზ რო-

სტომს წინაშე თქვა ესე საუბარია (ibid., 495—498); три четверостишія на стр. 359a, отъ стиха: სამსა დღესა დაკაზმულნი ერთმან ერთსა ვეუბენით (ib., 697—698); по одному четверостишію на страницахъ: 161b, 260a, 393a и 407a. Зато въ № 1580 имѣется много лишнихъ стиховъ, совершенно отсутствующихъ въ другихъ рукописяхъ. Изъ нихъ по одному четверостишію приведено на страницахъ: 9a, 11b, 14a, 130a, 152b, 160b, 163a, 188a, 201b, 208b, 209a, 225a, 246a, 291a, 297a, 303a, 311a, 312b, 315a, 316b, 320a, 340a, 345b, 352a, 353b, 355b, 356b, 359a, 366b, 368b, 370a, 370b, 375a, 376a, 383b, 384a, 387b, 388b, 391a, 393a, 396a, 399b, 401a, 406a, 412b; по два четверостишія на страницахъ: 231a, 384b и 398ab. Слѣдуетъ отмѣтить, что добавленные стихи встрѣчаются очень часто вмѣсто прозаическаго оглавленія другихъ рукописей; иногда такіе стихи писаны киноварью. Мнѣ сдается, что всѣ эти добавленія сдѣланы Парсаданомъ Горгиджанидзе, и въ этомъ нужно видѣть главную его работу въ Ростоміани. Пробѣлы можно объяснить дефектностью оригинала Горгиджанидзе. Можетъ статься, что въ петербургской рукописи нѣтъ столько пробѣловъ: кое-что могли пропустить и московскіе переписчики. Разнотеній лексическаго характера очень много. Для примѣра укажемъ нѣкоторыя мѣста изъ № 406. Вмѣсто: აჰიდეს და გაემართნეს (стр. 142), въ № 1580 читаемъ: მადლი ჰკადრეს გაემართნეს (стр. 61b). Вмѣсто: რკინისა კარსა, читается: თამთან კარსა (65a); პური (96)=პირი (38a); სმასა (191)=კმასა (85b); მას დღესა (200)=მას დამესა (90a); უფასონი საჭურჭლენი (211)=უთვალენი საჭურჭლენი (100a); რამ დაბადა (229)=ეინ დაბადა; ბარამ შეკრა (297)=ბრძანა შეკრა (138b) и т. д. Перестановки словъ и стиховъ въ этой рукописи тоже очень часты.

Въ № 406 нѣтъ: вставки о Багратѣ Мухранскомъ, 7 четверостишіи на 308 стр., отъ стиха: გამორჩივა ლომ-

გულნი სახელდებულნი თავადნი (№ 428, стр. 294—296);
 двухъ четверостишій на стр. 319, отъ стиха: ომის ძებნა
 რა შეიძლო, სამანგანით წამოვიდა (ib., стр. 308); такое же
 количество четверостишій на стр. 340, 466; 8 четверости-
 шій на стр. 526, отъ стиха: მიწასა დასცა უწყალოდ მთის
 ოღნად გადიდებული (№ 428, стр. 510—512); 4 четверо-
 стишій на стр. 533, отъ стиха: ღღესითგან თქუენი სწორება
 ეტლსა ძლივ შეეფერებას (ibid., стр. 518—519); 3 четверо-
 стишій на стр. 720, отъ стиха: აჯერ ქათელის კელმწივე
 მორკმული შამახსურული (ib., стр. 708); на стр. 775 подъ
 заглавіемъ: აქა ქიხოსროვის ხეიაშანი და ახლადვე დალო-
 ცვა კელმწივედ, приведенъ текстъ слѣдующей главы, и та-
 кимъ образомъ пропущено 18 четверостишій, отъ стиха:
 ჯანი მამგვარეთ, ერთს ღღესა კელმწივემან კაცს უბრძანა (№
 428, стр. 764—767); нѣтъ по одному четверостишію на
 стр.: 313, 537, 500, 508, 587 и 792. Добавленія стр.
 505—808 не на мѣстѣ. Лишнія четверостишія, которыхъ
 вовсе нѣтъ въ другихъ рукописяхъ, встрѣчаются въ № 406
 на страницахъ: 68, 166, 193, 337, 338, 339 и 647, по
 одному четверостишію на каждой страницѣ. Замѣтимъ кста-
 ти, что листы № 406 иногда перепутаны. Такъ, за текстомъ
 784 страницы долженъ слѣдовать текстъ 789, а за текстомъ
 788 страницы текстъ 785. Текстъ собственно Ростоміани
 остальныхъ рукописей, №№ 428, 1505, 2384 и 2714
 большихъ отличій между собою не представляютъ, но исправ-
 нѣе всѣхъ ихъ № 428. За послѣдней рукописью остается
 преимущество и по древности, ибо, какъ мы указали, руко-
 пись XVII вѣка.

Отдѣльныя главы и эпизоды изъ Шахъ-Намэ, или Росто-
 міани очень распространены среди грузинъ, но больше всего,
 судя по многочисленнымъ спискамъ, грузинскому народу нра-
 вится извѣстный своею художественностью романтическій
 эпизодъ между Бежаномъ и Манижэ, носящій названіе Бе-

жаниани или Бежани-Манижаниани. Бежаниани выдержалъ болѣе десяти изданій, тогда какъ другія части Ростоміани еще ни разу не были изданы. Списковъ Бежаниани, какъ увидимъ ниже, въ Библіотекѣ общества довольно много.

52 (=240). Бежаниани, ბეჯანიანი, рукопись въ видѣ тетради, въ 22×17,5 сант., написана на бумагѣ строчнымъ мхедрули и черными чернилами, заключаетъ въ себѣ 22 листа, изъ которыхъ два послѣднихъ пустуютъ, начало добавлено другою рукою и на другой бумагѣ. Старый текстъ содержитъ въ себѣ 36 страницъ. Рукопись, вѣроятно, начала второй четверти XIX вѣка, ибо въ числѣ знаковъ филиграни указанъ 1826 г. Начало старого текста:

რა შევიდნენ ჰალაშია, მოეგებნეს ღორნი წინა,
ბეჯან მშვილდი გარდაიცვა, მათ ისარი დაუშინა,
ერთმა ღორმა მოუქნივა, ჯაჭვ-ლუფთანა წაუხდინა,
ბეჯან ხმალი ამოიღო, გააქციენა, შეაშინა.
მერმე ლახტი ამოიღო, ტვინი ალაგს დაუთხინა ¹⁾.

Конецъ:

საწყუთროსა ავკარგობით ბოლო აღრე მოვლდის,
იხარებს და ემოყვრების, ქვეყნის საქმე გაგრძელდების,
ვეშვის პირსა ვინც აბია, იმას ტახტი არ მიხედების,
აწ იყვენით თქვენა ამოდ, მტერი თქვენი მოცაწყდების.

53 (=2589). Бежаниани, рукопись безъ переплета, въ видѣ тетради, въ 22×18 сант., писана на бумагѣ кругловатымъ мхедрули и черными чернилами. Заглавія и первое слово каждаго четверостишія писаны красными чернилами. Въ числѣ знаковъ филиграни показанъ 1828 г. Рукопись переписана въ Тифлисѣ при Калоубанской церкви Моисеемъ.

¹⁾ Пять стиховъ, вмѣсто четырехъ, исключительное явленіе. Четвертый стихъ, вѣроятно, равно былъ представленъ въ двухъ рукописяхъ, и переписчикъ привелъ оба варианта.

Давидовичемъ Іорамашвили въ 1829 г., 25 іюня. Переписчику было 12 лѣтъ. Эти свѣдѣнія мы почерпаемъ изъ послѣдствія:

ესე საერო წიგნი ბეჟანიანი აღეწერე კალაუზნის ეკლესიაში მე დავითის ძემ იორამასშვილმა მოსემ. ვიყავ წლისა იბოთუ შეცთობა ჰპოვოთ რამე, შემინდევით: ახალი მოსწავლე ვიყავ. ჩუკთ წელს, ივნისის კე, ქკს ფიზ. Ручонись заключаетъ въ себѣ 62 страницы. Конецъ текста такой же, какъ въ № 1574. Начало: აქა ამბავი დასაწყისი ბეჟან და მანიჭავისა.

54 (=2411). Бежаніани, рукопись въ кожаномъ переплетѣ, въ 17,5×24 сант., написана на синоватой бумагѣ круглымъ мхедрули. Четвертый и седьмой стихи каждой страницы писаны киноварью. Всѣхъ листовъ 40, изъ которыхъ четыре послѣднія не заняты текстомъ Бежаніани. Конецъ:

შენ და ბეჟან იხარებდით ერთმანერთის სიახლითა,
წესი არის საწუთროსა, ვერ გაძღების სიამითა,
ზოგთა მიწას გაასწორებს, ზოგთ ამყოფებს გვირგვინითა,
და დღეს თქვით, მოისვენეთ, ნულარავის შენატრიითა.

Затѣмъ запись рукою текста:

ქ. სოლომონ ბძენი ზღვისა პირსა მიბძანდება,
დღღოფალი ვეზირბეგი თან გაჰყვეს. მეზადენი თან გაჰყვესა.
მეზადემ ბადე გაღუგდო, სამი თევზი გამოხყვესა,
სამი თევზი ტაფას დადევს, მალლა ცეცხლსა შემოდგესა,
კარგა ხარშა, შეუმთავრეს...?

Въ началѣ немного недостаетъ, и текстъ начинается словами: წავალ მაზედ საომრად, ღვითთ ამოვწყვეტ მე იმათა. Рукопись начала XIX вѣка.

55 (=1569). Бежаніани, рукопись въ видѣ отдѣльной тетради, въ 17,5×22 сант., писана на бумагѣ неграживою скорописью мхедрули и черными чернилами, безъ пе-

რელეტა ი პაგინაციი. Плохо сохранившаяся приписка въ концѣ указываетъ, что этотъ Бежаніани переписанъ въ началѣ ноября (годъ не указанъ) Талалою, урожденной Гулба-
атиани изъ благородной фамиліи: დამწერა ესე ბეჟანიანი დამ-
დეჲ გიორგობისთვეს. ღმერთი შეეწიოს. დამწერია მე კეთილ-
შობილის გულბათიანთ ქალს თალალასა. Рукопись по всѣмъ
признакамъ первой половины XIX вѣка. Всѣхъ листовъ 22.

56 (=1568). Бежаніани, рукопись на бумагѣ въ 22×23,5 сант., писана кругловатымъ мхедрули и черными чернилами; рукопись безъ переплета и пагинации; въ началѣ она дефектна; текстъ начинается словами:

გაგულისდა ბეჟან, იტყვის: მე არა ვარ უსუსური.

Всѣхъ листовъ двадцать, но послѣдніе четыре заняты стихотвореніемъ Давида Гурамишвили: «ეო მეო აქეთ მომ-
ხედო». На послѣдней страницѣ перечень несчастныхъ дней. Рукопись по всѣмъ признакамъ первой половины XIX вѣка.

57 (=1571). Бежаніани, рукопись безъ переплета въ видѣ тетради, въ 22×18,5 сант., писана на толстой бума-
гѣ некрасивымъ и неразборчивымъ строчнымъ мхедрули и
поблекшими чернилами. Всѣхъ листовъ 28, изъ которыхъ
четыре послѣдніе заняты другими стихотвореніями. Въ нача-
лѣ недостаетъ по крайней мѣрѣ одного листа. Рукопись, безъ
сомнѣнія, начала XIX вѣка.

58 (=1572). Бежаніани, рукопись безъ переплета въ видѣ тетради, въ 22×18,5 сант., писана на бумагѣ не-
красивою скорописью мхедрули и черными чернилами. Всѣхъ
листовъ 18. Въ концѣ записъ, изъ которой видно, что ру-
копись переписана Елизаветою, дочерью квархитскаго жителя
Назаришвили. კვარხითში მაცხოვრებელი ნაზარიშვილი ამის
ქალის ელისაბედი დაწერილი ეს ბეჟანიანი. დაწერილი და სა-

ლხინოთ მოხმარდეს ესე ამინ. Рукопись, вѣроятно, начала XIX вѣка.

59 (=1573). Бежаніани, рукопись въ видѣ тетради, въ $24 \times 17,5$ сант., писана на бумагѣ кругловатымъ мхедрули и черными чернилами, безъ начала и конца, заключаетъ въ себѣ 24 листа. Изъ приписокъ на поляхъ видно, что переписчикомъ былъ нѣкто Георгій Аликуловъ въ мѣстности Арцивъ, გორგი ალიყულოვის კელითა აღწერილი არწივსა. Рукопись, какъ видно, начала XIX вѣка.

60 (=1535). Сборникъ разныхъ статей, рукопись въ 16×20 сант., въ простомъ переплетѣ, писана на синеватой бумагѣ красивымъ круглымъ мхедрули и черными чернилами. Всѣхъ тетрадей 13, и въ каждой тетради по 8 листовъ. Исписанныхъ страницъ 211. Сборникъ написанъ въ 1818 г. въ Кизлярѣ Яковомъ Христофоровичемъ Мансурадзе. Содержаніе статей такое:

1. Небольшое стихотвореніе, въ которомъ авторъ сѣтуетъ на плохое время (стр. 1).

2. Ямбическое стихотвореніе, написанное на ризѣ Хатхульской Божьей Матери царицею Тамарою послѣ побѣды ея надъ халифомъ. Тутъ же риторическое восхваленіе Тамары и свѣдѣнія объ ея смерти (2—6). Все это взято изъ Картелисъ-Цховреба.

3. Бежаніани (8—73). Въ концѣ авторъ замѣчаетъ, что онъ началъ переписывать Бежаніани 16 мая и кончилъ 18-го. გახსრულდა ბეჯანიანი მაის. ივ. ვიწყევ. გავთავე. იპ.

4. Калъ-важіани, ქალ-ვაჟიანი (74—101). Приписка въ концѣ указываетъ, что статья эта кончена переписаніемъ 15 іюля 1818 г. დასრულდა ამბავი ქალისა და ვაჟისა. მკათათვის. იე. ჩუიპ.

5. Жизнь и пзвѣстіе объ Алексіи Божьемъ человѣкѣ. ამბავი და ცხოვრება ალექსი კაცი ღთისა (101—121). Въ концѣ записъ:

დასრულდა. ცხოვრება. ალექსი. კაცი. ღთისა. ყიზლარს.
წელს. ჩეიზ: იელისის. 20. 1818.

Жизнеописание Алексія Божіяго челоуѣка кончено въ
Кизлярѣ 20 іюля, 1818 года.

6. Стихотворенія неизвѣстнаго автора размѣромъ «шпирь», въ которомъ выражается скорбь по разлукѣ съ возлюбленной. Авторъ упоминаетъ, что онъ сопровождалъ царя (122—131).

7. Стихотворенія Іосифа Меликова по поводу взятія г. Ганджи кн. Павломъ Димитрьевичемъ Циціановымъ въ 1804 г. (132—138). Переписка этой части рукописи кончена 1-го августа 1818 г. დასრულდა ამბავი. ციციანოვისაგან ალბა განჯისა, ქარისა და ბელაქანისა. აგვისტოს. პირველს.

8. Стихотвореніе Давида Гурамишвили, ეო მეო აქეთ მომხედო и т. д., переписанное 3-го августа 1818 г. (139—144).

9. Стихотворенія разныхъ авторовъ и между ними Іосифа Тбилели, Якова Шемокмедели, царя Теймураза, восхваленіе святыхъ въ алфавитномъ порядкѣ (დასრულდა ანბანთ ქება წმინდანებისა აგვისტოს შვიდსა), переписанное 7-го августа 1818 г. (145—154).

10. «Анбантъ-кеба» неизвѣстнаго автора (154—162), переписанная 10-го августа. დასრულდა ეს ანბანთ ქება აგვისტოსათსა.

11. «Анбантъ-кеба» разныхъ лицъ (163—159).

12. Другія стихотворенія неизвѣстныхъ авторовъ (170—181).

13. Жизнь, мученіе и повѣствованіе о святомъ отцѣ нашемъ Климентѣ, папѣ римскомъ: ცხოვრება. წამება და მოთხოვნა. წმიდისა. მამისა. ჩვენისა. კლემენტოს, რომთა, პაპისა (181—210).

Въ концѣ запись: აღესწერე ეს წიგნი ყიზლარს იაკობ

ქრისტეფორეს შვილმა მაისურაძემ ცხოვრება ესე ღირსისა მამისა ჩვენისა კლემენტი რომთა პაპისა და სხვები, რაც რომ კარგი ვნახე, და ეს კლემენდის ცხოვრება ეთარგმა რუსულად ქართულად მურათხანიანთ დიმიტრის ძეს გიორგი მღვდელ(ლ)ს. ღმერთმან აღიღოს ორისა სოფლისა ცხოვრებასა შინა, და მე იმის გადმოთარგმნილზედ გადმოვსწერე. ვინც იხილოთ და აღმოიკითხოთ, გვედრებით ლოცვით გვახსენებდეთ. თუ რამე ნაკლებულემა ჰპოვოთ, ნუ გვწყევთ, შეძლებისაებრ სიმართლეს ვცდილობდი. წამკითხველნო, აღმწერლისა ამისთვის ჰყავთ ლოცვა თქვენი და ღმერთს სთხოვეთ მისთვის ცოდვის შენდობა. ვიწყევ წერად მაისის პირველს. გავთავე აგვისტოს პირველს. ჩემი: წელს. «Сію книгу, Жизнеописание достойнаго отца нашего Климента, папы римскаго, и другія статьи, которыя нашелъ хорошими, переписалъ въ Кизлярѣ я, Яковъ Христофоровичъ Маисурадзе. Жизнеописание Климента было переведено съ русскаго языка на грузинскій священникомъ Георгіемъ Муратханіани, сыномъ Димитрія (да возвеличить его Богъ въ сей и будущей жизни!), и я списалъ съ его перевода. Кто увидите и прочтете, прошу помянуть меня съ молитвою. Если найдете какіе-либо недостатки, не проклиняйте меня: по возможности я старался быть точнымъ. Читатели, сотворите молитву для писца сего и просите Бога о прощеніи ему грѣховъ. Началъ переписывать 1-го мая, кончилъ 1-го августа 1818 года».

14. Стихотворение Димитрія Багратіона относительно открытія грузинской типографіи въ Москвѣ членомъ Святѣйшаго Синода экзархомъ Грузіи Варлаамомъ изъ ксанскихъ ериставовъ и напечатанія праздничной минеи въ 1805 г. (стр. 211).

61 (=1563). БЕЖАНІАНИ, рукопись на бумагѣ въ 17×21 сант., въ картонномъ переплетѣ, обтянутомъ кожею. Письмо строчное мхедрули съ киноварными заглавіями. Заг-

ლავია вообщე въ другихъ спискахъ Бежаніани не встрѣчают-
ся. Очевидно, нашъ Бежаніани взятъ изъ такого списка Ро-
стоміани, въ которомъ были оглавленія. Въ концѣ лишнее
четверостишіе, которое отсутствуетъ въ другихъ рукопи-
сяхъ:

სარო თავსა რა დაჰკიდებს, მას ფურცელი დაუჰკნების,
ძირი მისი დაფოთლდების და ტანიცა გაუხმების,
დასტურია მას უკანით, თავი მისი დადაბლდების,
და გონიერად გაიგონეთ, კაცს ნაწყენი არ შერჩების.

Далѣе запись переписчика:

დასრულდა ბეჟანიანი ესე კელითა იოსებისათა. ქ. ღწო
კეთილცხოვრებაში ახმარე წიგნი ესე პატრონსა ამისსა. ივლის.
კპ. ქკს უპა.

«Оконченъ сей Бежаніани рукою Іосифа. Боже, въ до-
брой жизни дай пользоваться сею книгою владѣтелю! Іюля
28-го, въ корониконѣ 481» (=1793 г.). Въ рукописи всего
34 листа. При изданіи Бежаніани 1875 г. П. І. Умикашви-
ли пользовался исключительно рассмотрѣнною рукописью.

62 (=1574). Сборникъ разныхъ произведеній,
рукопись на бумагѣ, въ 18×23 сант., въ кожаной обвер-
ткѣ, писана кругловатымъ мхедрули и черными чернилами; пе-
реписана въ 1828 г. нѣкимъ Абулатъ Андреємъ, которому
по записи во время переписки было всего 14 лѣтъ. Первые
два листа добавлены потомъ и письмо на нихъ некрасивое.
Рукопись заключаетъ въ себѣ:

1. Бежаніани, который заканчивается приведеннымъ
въ концѣ № 1563 стихомъ и дальше еще прибавляетъ та-
кое четверостишіе:

სამი არის ამ სოფლისა, ვინც მასა იქს, საყვედურათ არ გაჰ-
სმა და ჰამა და ტან ჩაცმა, სხვა ნაქმარი არ გაჰყვების, [ყვების-
ჩვენ მგზავნი ვართ ამ სოფლისა, სამანსპიძლო აქ დარჩების,
რასაც იტყვის სირეგვნითა, მასვე თავსა გარდახდების.

Зათმъ приведено поученіе къ сыну въ видѣ заповѣдей, которое приурочено почему-то къ Ростому, «тѣломъ подобному слону» (пилотани) и начинается такъ:

ქ. სწავლა ბრძანა ჰილოუნისა, რომელი ასწავლა ნათანელსა: შეილო ნათანელ, რაც მეფეთ კარს გესმას, არ აღმოვიდეს პირისა შენისაგან, ვიდრე სხვათ არ თქევან. ნუ აღხვამ თვალთა შენსა დედაკაცისა მიმართ მშვენიერისა ი თ. დ.

Это не что иное, какъ „Наставленія Хикара, данныя сыну своему Натану“. Однако повѣсть объ Акирѣ Мудромъ неполно представлена въ нашей рукописи.

Въ концѣ этой статьи послѣсловіе Бежаніани, такъ что послѣдняя статья писцомъ отнесена къ Бежаніани, хотя ничего общаго съ нимъ не имѣетъ.

ესე ბეჯანიანი წიგნი ავსწერე მე ანდრიაშ, ვიყავ წლისა ამდენისა «იე», ქკს ფიე, ქქს(ითვან) ჩყკ. ავსწერე მაისის «კე», ქორონიკონსა მოუსვი ფი და ვინი (ფიე). ესე საერო წიგნი ბეჯანიანი ავსწერე თბილისის ქალაქის მაზრაში ჩუღურეთს მე აბულათ ანდრიაშ. ვინცა ეს წიგნი წაიკითხოთ, ცხონება ოსტატსა, დღეგრძელობა დამწერს უბრძანეთ, ვინც მოიპაროს, ვერ მოიხმაროს, ამინ. ქკს ფიე. წელსა ჩყკ, ვიყავ წლისა ამდენისა (იდ).

Запись указываетъ, что рукопись переписана въ той части Тифлиса, которая называется Чугурети, Абулатъ Андреемъ въ 1828 г., 25-мая, когда писцу было 14 лѣтъ, по другой записи 15.

2. «Асоть-самгерели». ასოთ სამღერელი—Книга «о пѣніи членовъ» ასოთ-სამღერელი მართალი და ჭეშმარიტია, დანიელისაგან, იმონისაგან (sic), ალექსანდრესაგან ბძენთაგან შესწორებული ქართულად დაცდილი მრავალჯერ.

3) Далѣе идетъ перечень несчастныхъ дней въ году.

4) Народные апокрифическіе стихи объ Іовѣ. Приведемъ это интересное стихотвореніе на основаніи нашей рукописи и № 9 и 1408.

ქ. ცის გახსნაზე დაიბიდა, ღღეს დაესწრა ახსარებისა,
პირველ მისცა მტკიცე რჯული ლოცვისა და თაყვანისა,
წყევლიმც არის ღვთისაგან ასო ყოვლის ეშმაკისა,
თავათ იყო კაცის მტერი და მოსისხლე მერმე ღვთისა,
მოახსენა მაცხოვარსა მან პასუხი ბეზღობისა:
იოზს მიეც მორკმუნება და სიმდიდრე ამ სოფლისა!
მერე სუფრა გაუშალეს ცით ჩამოსული ქვეყნისა.
გალანამცა, მაცხოვარო, შენთვინ ის არ იტყვის ძვირსა.
იქითა, პილწო ეშმაკო, ნუ მოსულხარ ბრუნდეს გზითა!
მე თუ იოზს სევდა მიეცე, უმძიმესი სიპი ქვისა,
იოზ ღმერთსა არ ემდურის, შენ გზა გქონდეს იუდისა.
ღედა მიწას შნო წაერთო ადგილისა და მინდვრისა ¹⁾.
იოზ იყო მღვთის მლოცავი აქა ჰყვანდა მრავლის გზისა,
მეტის მეტი სიმართლითა თავზედ ოქროს თმა ესხმისა,
მეტის მეტისა ლოცვითა მუხლზედ ტყავი არ შერჩისა ²⁾.
იოზ ³⁾ შეიდი ეაჭი ყვანდა, სამი ქალი, სახე მზისა,
ათივ ერთს ღღეს დაეხოცა, ერთიც აღარ დარჩა ძირსა,
იოზ ლხინი არ მოშალა წართვით ⁴⁾ სუფრა ნადიმისა,
ცოლს სამარხი შეუგზავნა, გარს სუდარა სამოსლისა ⁵⁾,
ნურც იტირებ, ნურც იგლოვებ, ცრემლს ნუ მისცემ მიწის შვილისა!
ახლა მოვიდა მეცხვარე, იოზს პირში ეუბნებისა ⁶⁾:
შენს მეუფეს რა შესცოდეს? დარდი მოგცა ყოვლის ფრისა:
მინდორს ცეცხლი მოეკიდა, გუნდი იწვის შენის ცხვრისა,
ცხენები სულ გარდაიწვა და ჯორები აღმასისა ⁷⁾,

¹⁾ Эта часть приведена только в разбираемой рукописи.

²⁾ В № 9: მეტის მეტი ღვთის მლოცავთა მუხლზედ ტყავი არ შერჩისა.

³⁾ Вместо იოზს. Это собственное имя не всегда склоняется в народной поэзии.

⁴⁾ В № 9 (стр. 125): ვარდის.

⁵⁾ В № 9: ეგ არ სუდრე სამოსლისა.

⁶⁾ Ibid.: იოზის პირს.

⁷⁾ Это слово мы приводим из № 9. В двух других списках: აქლემისა, но тогда предыдущее слово должно быть жорები.

ყალანდარიც წამოგექცა, ერთ სოფლათაც ისი ღირსა,
ჩარხი უკულმა დაბრუნდა, მეზავრი მოსწყდა ყოვლის გზისა.
იოზ ღიღათ გაუკვირდა, ვით(ა) მუშკი ¹⁾ ქარი ქრისა ²⁾,
შენ რა იცი, უგუნურო, ეს საქმეები ეშმაკისა!
იოზ მატლი დაეხვია ათას ფერი ³⁾ გულგაზისა,
ერთი მატლი გადავარდა, აიღო და ზედ დასვია:
ძვალი ხარ და რბილი ჭამე, შიში ნუ გაქვს სიკვდილისა ⁴⁾!
ერთი ჭია ძარღვსა სწოვდა, ჭია იყო იოზისა,
ერთი ჭია სისხლსა სვამდა, ფასი იყო ხმელეთისა,
ერთი ჭია ძვალსა ხრამდა, მომდევია იუღისა ⁵⁾.
ანგელოზი მოველინა, იოზს პირს ეუბნებისა ⁶⁾:
შვილი ისევ გაგიცოცხლო, თუ სხვა მოგცე სახე მზისა ⁷⁾?
რა სარჩევში ⁸⁾ შემიყვანეთ? ჩემი ბედი არცერთს ღირსა!
იოზ ცაში აიყვანეს, ცოლიც თან მიაღვენესა,
სამოთხისა კლიტეები იოზს კარზედ მიართევსა ⁹⁾,
ოქროს სკამი მოუტანეს, იოზ ზედ დააბანესა ¹⁰⁾,
ცოდვიანი და მადლიანი სულ იოზს ეკითხებისა ¹¹⁾,

¹⁾ В № 1408: მუშაკ.

²⁾ В № 9: იოზ ასე გაუკვირდა, ვით მუშაკი აბრის ქრისა.

³⁾ Ibid.: ფრისა.

⁴⁾ Тут № 9 дѣлаетъ вставку: დამიოზრა, იტყვის იოზ, (ვ)ვედრე-
ბი ღვთის მოთმინებასა(?).

⁵⁾ Эти два слова приводимъ изъ № 9. В двухъ другихъ рукописяхъ:
მიმიცია იუღსა.

⁶⁾ В № 9: ანგელოზნი გამოცივდნენ იოზს პირს ეუბნებისა. В нашей:
ანგელოზი მოველინა იოზს ამას ეუბნება. В № 1408: ანგელოზი მოველინა
იოზს პირში ეუბნებისა.

⁷⁾ № 9: იოზ ისე გაგიცოცხლოთ, თუ სხვა მოგცეთ სახე მზისა(?).

⁸⁾ В нашей рукописи вмѣсто приведенныхъ двухъ словъ: სარ-
ჩევანში.

⁹⁾ В № 1408: მიაბარეს.

¹⁰⁾ № 1408 и наша: დააბანეს. № 9: დააბანდებისა.

¹¹⁾ № 9: სულ იოზს ეკითხვისა.

მადლიანს იქ გაისტუმრებს ¹⁾, საცა სამოთხე არისა ²⁾,
ცოდვიანს იქ გაისტუმრებს ¹⁾, საცა კუპრი ამოდულსა ⁴⁾.

5) Повѣсть о томъ, какъ ожилъ царь Джумджумъ. ქ.
ანბავი თქმულა, თუ ჯუმჯუმ ზემწიფე გაცოცხლებულა. ისმინა
ეს მოწყალე ღმერთმა, გაიარა წმინდა გრიგოლმა ქალის პირსა.
ნახა, რომ ერთი გამხმარი კაცის თავი გორემდა, აიღო, გაშინ-
ჯა, რომ თვალში ბუზს დაებუღნა. Эта часть рукописи на-
писана июня 1-го, 1828 го года.

Канва этого апокрифического рассказа заключается въ
слѣдующемъ:

Однажды св. Григорій нашелъ высохшій человѣче-
скій черепъ. Онъ пожелалъ узнать, кто былъ тотъ, ко-
му черепъ принадлежалъ. По его молитвѣ черепъ ожилъ.
Воскресшій человѣкъ сталъ рассказывать свою жизнь по
предложенію св. Григорія. Онъ былъ царь Джумджумъ, об-
ладатель семи царствъ, несмѣтнаго богатства и могущества.
Жизнь его проходила въ наслажденіи, роскоши и богатствѣ;
заповѣдей Христа онъ не соблюдалъ и послѣ смерти попалъ
въ адъ, гдѣ подвергался ужасающимъ мученіямъ. Ожившій
царь Джумджумъ теперь раскаялся и, благодаря св. Григорію,
попалъ въ рай. Отсюда вытекаетъ мораль: кто не живетъ
по христіанскимъ заповѣдямъ и не раскается въ грѣхахъ,
того ожидаютъ такія мученія въ аду, какимъ подвергся царь
Джумджумъ. Контрасты веселой земной жизни и наказанія въ
аду представлены картинно. Въ нижеслѣдующей рукописи
рассказъ сохранился полнѣе.

6) Кალ-ვაჟიანი. ქალ-ვაჟიანი. Въ концѣ два листа до-
бавлены 20-го декабря 1869-го года.

¹⁾ Ibid.: გაისტუმრეთ.

²⁾ № 1408 и наша: არისო.

³⁾ Ibid.: ამოდულსო. Дальше двѣ строчки текста, нашей рукописи,
повидимому, къ стихамъ объ Іовѣ не относятся: ამა ყოფაში ვიუავით
ცოდვით და ქმარცო, ვიუავით დიდს ღვინსა და შექცევამია, არ ვცოდო(?)

63 (=1408). Сборникъ разныхъ статей, рукописъ безъ переплета, въ видѣ тетради, въ 22×18 сант., писана на синей бумагѣ кругловатымъ мхедрули и черными чернилами. Всѣхъ листовъ 26; но нѣкоторые листы ободраны. Рукопись переписана въ 1823 г. Содержаніе:

1) Народные апокрифическіе стихи объ Іовѣ (стр. 2—3). Начинается словами: იობ იყო მღვთის მლოცავი ი თ. დ.

2) Повѣсть о томъ, какъ ожилъ царь Джумджумъ (4—22). Последній листъ ободранъ. ესე ანბავი ჯუმჯუმ კელმწიფე დიდისა მდიდრისა. ჯერ ხორციელობისა მიმდევარე იყო, არც ღმერთი იცოდა და არც მოძღვარი რას ერქო. თავის სიმდიდრისაგან დაბნელებული იყო. მოიქცა და სასუფეველი იპოვა. ჯუმჯუმ კელმწიფე იყო დიახ მდიდარი, შექცელებული, შვიდი სახელმწიფო ზელთ ეჭირა, აღსრულება მოუვიდა მას სიკვდილისი და მოკვდა. მისი თავი გახმა. ქალაშია მგლეზს და ნადირებს გაეტანათ. ღვთის ბრძანება იქნა, ერთსა დღესა წმინდა გრიგოლი სანადიროთ გაბრძანდა, ქალის პირს ჩაიარა, ერთი გამხმარი თავი იპოვნა, რომ ქიასა და მატლსა დაეზუნა.

3) Стихи духовнаго содержанія, въ которыхъ нѣкая Манана раскаивается въ грѣхахъ (стр. 22—28). Въ началѣ недостаетъ, и текстъ начинается такъ:

მე ანგელოზი მიბოძე კეთილი მშვიდობისაო და მათ მოიტანონ საკრავი უცხო ტკბილისა ხმისაო.

Изъ конца видно, что стихотвореніе написано въ 1823 году, 13-го января.

ვინც ამისი ძალი შეიტყუოთ, ნურავინ გაიკმარებსა, თუ გულთი მოვიწადინე, მეც ლექსს დავაწყოზ ხანებსა, ესე წერილი დასრულდა დღე იანვრის ცამეტსა, ქორონინსაც მოუსვამ ფარსა ინსა და ანებსა.

4) Споръ между плодами разныхъ деревьевъ и ихъ самовосхваленія въ стихахъ, ხილთ გაბჰობა (28—42). Стихотвореніе написано въ Москвѣ Георгіемъ Чабугашвили изъ Даги (Дагели).

Начало: ქ. ახლად გამოღება ლექსისა სალაცხო და საქცე-
ველი, ხილთ გაბრჭობა, მოსკოეს დაღელი ჭაბუკაშვილი გიორ-
გისაგან.

მაშინ ეთქვი ოდეს მოსკოესა ვიყავ სენთაგან ვნებული,
ნალველმა ფიქრმა მიმწურა, ვიყავ გულ-ცეცხლ მოღებულო,
წამლად ვარჩიევ ეს საქმე, ვიყავ რა შეწუხებული,
და ეგების რამე მეკურნოს, სევდაზე ვიქნა შევებული.

Пять послѣднихъ отдѣльныхъ попорченныхъ листовъ
безъ нумераціи, кажется, тоже относятся къ стихамъ грѣш-
ной Мананы.

64 (=1538). Тимсаріани ¹⁾, თიმარიანი, рукопись
въ 22,5×17,5 сантиметра, написана на бумагѣ строчнымъ
мхедрули. Заглавія писаны красными чернилами. Досчатый
переплетъ, обтянутый черною кожею, ободранъ. Пагинація оз-
начена по тетрадамъ буквами текста; въ каждой тетради по
8 листовъ. Рукопись дефектна. Всѣхъ страницъ теперь 163.
Въ концѣ недостаетъ двухъ басенъ: «Юноша воръ» и «Удодъ
и отшельникъ». Писецъ не указанъ, дата отсутствуетъ по
дефектности. Бумага первой половины рукописи безъ филиг-
рани. Филигранями бумаги второй половины между прочими
служатъ буквы: Ю. Ф. С. Т. и годы: 1790, 1791. Это
обстоятельство, а также почеркъ текста заставляютъ насъ
отнести рукопись къ самому концу XVIII вѣка. Нашъ спи-
сокъ Тимсаріани когда-то принадлежалъ кн. Георгію Ратіе-
ву и привезенъ изъ деревни Ксовриси, что въ Ксанскомъ
ущельѣ. Текстъ обрывается словами: კელწიფემან აღარც ვე-
ზირნი აუბნა და აღარც შვილი, გარდახდა ტახტი დაღმე, ბე-
დნიერი ხმალი შემოიხსნა, და წელთა შეარტყეს და სვიანსა
ტახტსა უნებელად დასვეს. გვირგვინი მოიხდა და თავსა და-

¹⁾ Тимсаръ или, скорѣе, тимсаль—слово персидское, означаю-
щее, рассказъ, басню. Въ № 3615 это слово иногда приводится въ формѣ
„тимсаль“.

ხურა; ეგრე უბძანა: «ჩემი სახელმწიფო ყოვლის ავის საქმისაგან განწმენდილი დამიგდია სამართლითა საესე და მტერთაგანშე უფერებელი. აწე ნურცა დამზადებელისა წინაშე და ნურცჩვენ....»

Начало:

კარი პირველი. დასაწყისი. ინდოვეთ კელმწიფისა ამბავი და ცხოვრება მისი. სპარსულისაგან თარგმნული ქართულად ნეტარად კსენებულისა პატრონის მეფის თეიმურაზისაგან. კურთხეულ იყავნ კსენება მისი, ამინ.

«Главая первая. Начало. Рассказъ объ индійскомъ царѣ и его жизни. Переведенъ съ персидскаго языка на грузинскій блаженный памяти патрономъ-царемъ Теймуразомъ. Да будетъ благословѣна его память, аминь!»

Изъ этой приписки, повторяющейся и въ другихъ спискахъ Тхимсаріани, видно, что произведение переведено съ персидскаго языка царемъ Теймуразомъ, но мы не имѣемъ данныхъ точно установить, которому изъ Теймуразовъ принадлежитъ честь перевода, Теймуразу I (1615—1663) или Теймуразу II (1792—1760). Отсутствіе рукописей ранѣе XVIII вѣка и отчасти языкъ произведенія заставляютъ думать, что переводъ долженъ принадлежать Теймуразу II. Разбираемая рукопись лучшая изъ всѣхъ сохранившихся рукописей Тхимсаріани какъ по изложенію, такъ и по языку. Поэтому она положена въ основу моего изданія Тхимсаріани. Текстъ дѣлится на 21 главу. Разказовъ или басенъ сохранилось въ нашей рукописи только 30 (перечень ихъ см. ниже).

65 (=3615). ТИМСАРИАНИ И КНИГА МУДРОСТИ И ЛЖИ, изъ книгъ Георгія Церетели. თიმსარიანი და სიბრძნე სიცრუის წიგნი, рукопись въ 29×21 сант., написана на бумагѣ красивымъ и разборчивымъ строчнымъ мхедрули. Бумага не имѣетъ филиграни. Текстъ писанъ въ два столбца. Заглавія исполнены красными чернилами. Пагинаціи нѣтъ. Всѣхъ листовъ 109. Въ это число не входитъ на-

чальный листъ, на которомъ другою рукою написанъ образецъ дарственныхъ актовъ грузинскихъ царей, такъ называемыхъ гуджаровъ или сигелей. Такіе акты писались по извѣстному шаблону. Форма ихъ попадаетъ въ письменникахъ, которыми пользовались царскіе секретари. Нашъ образецъ упоминаетъ имеретинскаго царя Соломона и супругу его Марію, урожденную Дадіани. Тхимсаріани занимаетъ въ нашей рукописи листы 1—49, а «Книга мудрости и лжи» 49—107. Послѣдніе два листа (108—109) заключаютъ въ себѣ Калъ-важіани, ქალ-ვაჟიანი. Это произведение представлено дефектно и написано совершенно другою рукою, чѣмъ остальной текстъ. Письмо тутъ круглое мхедрули, крупное и красивое. Текстъ обрывается словами: ქალმან კითხა: ის ვინ იყო, საჰმელი მიუტანეს, არ ჰამა, მიმტანი შეჰამა. კაცმან უთხრა: დანიელ წინასწარმეტყველი... Начало: ბაასი კაცისა და ქალისა: კაცი ვინმე იყო ქალაქსა იამანეთისასა, მდიდარი და ღიდებული, ღიდის ქალაქისა და ქრესტების პატრონი: ჰქონდა მრავალი, ხაზინა უანგარიშო, თვალი და მარგალიტი, ოქრო და ვერცხლი სულ უთვალავი..

Начало Тхимсаріани:

კარი პირველი. დასაწყისი ინდოთა კელმწიფისა. მეფისა თეიმურაზის მიერ სპარსთა წიგნთაგან ქართულად გარდმოთარგმანებული. «Глава первая. Начало оъ индійскомъ царѣ. Переводъ съ персидской книги на грузинскій языкъ царя Теймураза».

Этотъ списокъ Тхимсаріани въ общемъ планѣ расположенія рассказовъ сходенъ съ предыдущимъ, но представляетъ весьма замѣтныя особенности грамматическаго, лексическаго и діалектическаго характера. Эта, безъ сомнѣнія, особая редакція, но редакція, возникшая на основаніи текста, подобнаго предыдущей рукописи. Текстъ имѣетъ оглавленія, но счетъ главъ не указанъ. Рассказы или басни нумераціи тоже не имѣютъ; самые рассказы названы то словомъ «тхим-

сали», то «араки». Рукопись переписана въ 1804 г., какъ видно, въ Имертп, и переписчикъ заявляетъ, что у него былъ плохой оригиналъ. Къ достоинству нашей рукописи нужно отнести то обстоятельство, что она сохранила намъ рассказъ «Юноша воръ», отсутствующій въ предыдущей рукописи. Съ этимъ рассказомъ въ разбираемой рукописи прямо соединяется первая сказка „Книги мудрости и лжи“ Саввы-Сулхана Орбелиани не только безъ указанія названія произведенія и автора, но даже безъ выдѣленія рассказа въ особую рубрику и безъ новой строки. Подобное явленіе мы видѣли еще при описаніи № 13 рукописи. Въ концѣ первой сказки «Книги мудрости и лжи», переписчикъ отмѣчаетъ недостатокъ въ оригиналѣ: აქა სიტუა არაკი, მაგრამ დედანს თავი დასაწყისისა აკლია და მე რა ვუ (листъ 50). О дефектѣ записи указываетъ еще на слѣдующей страницѣ, гдѣ переписчикъ сообщаетъ, что онъ добавилъ вступленіе, котораго не было въ оригиналѣ: აქა ამბავი სეღრაქ კელმწიფისა მის ძლიერისა. Затѣмъ на полѣ замѣтка: აქა დედანს შესავალი თავი აკლია და ახლად მე გაუკეთე ამის შესაფერდი. Переписчикъ однако перепуталъ порядокъ рассказа. Между первымъ и вторымъ рассказомъ нѣтъ пропуска, только оба эти рассказы, раздѣленные его замѣткою, должны быть помѣщены послѣ предисловія, не полно представленнаго въ нашей рукописи. Кромѣ того, въ вступленіи перепутаны имена: Седракомъ названъ царь, вмѣсто визиря. Имя царя должно было Финезъ. Въ концѣ «Книги мудрости и лжи» memento переписчика: გებრატეზოდეთ აღმოჩიბთველნო აღწერისა ამისთვის, რომელ დედანი მაქუნდა ასეთი განწყუნილი და ავ კელი, რომ აღმოჩიბთვა ძლითლა ეგებოდა. და რადგან მიბრძანა მათმან უგანათლებულესობამ დედოფალთ დედოფალმან დადიანის ასულმან მარიამ სრულიად იმერთა მამრწყინ-მაკეთმან, ვერლარა ურჩ ვეკმენ ბრძანებასა უმაღლესობისა მათისასა, და აწ აღმიწერია თვესა ფებერვალსა იზ. ქეს აქათ ჩუდ. «Пожа-

ღებთ მენა, ჩიტათელი, ჯა პერეპისკუ სეი *კნიგი*, იბო ი რას-
პოლაგალ ნასთოლხო ისორჩენნымъ и плохую рукою на-
писаннымъ оригиналомъ, ჟო სქ трудомъ можно было разби-
რать, но такъ какъ приказала ея свѣтлостъ, царица царицъ
Марія, урожденная Дадіани, краса и благодѣтельница всей
Имеретіи, то не могъ воспротивиться велѣнію ея высочества
и переписалъ 17 февраля 1804 года по Р. Х. Другая за-
пись ниже тоже рукою текста сообщаетъ, что и этою кни-
гою нельзя обрѣсть царствіе небесное: ზი, თუცა გინებს
ცხოვნება აჰა კელად იჰყარ ისტორიანი ესე შეწმადნილნი ჩინ-
თაგან და მე ვგონებ ვერც ამით მოიპოვებოდეს სასუფეველი
და ზენა იერუსალიმი.

66 (=2446) Отрывокъ изъ Тимсаріани, рукопись
въ 21,5×165 сант., писана на сѣрой бумагѣ строчнымъ
мхедрули. Оглавленія исполнены красными чернилами. Па-
гинація арабскими цифрами внизу указываетъ, что руко-
пись заключала въ себѣ 101 страницу, изъ которыхъ до
насъ дошли 94—101 страницы. Филигрань бумаги: медвѣдь
съ топоромъ и короною надъ головою. Другіе знаки и бук-
вы неразборчивы. Начало текста соотвѣтствуетъ 84 стра-
ницѣ моего изданія: და მეც გაგვიწყრე და თუ მართალი გა-
მოვიდეთ, მისი სანუქჟო წყალობა გვიყავითო და ჩემს ოსტატს
ბარაქალა უბძანეთ. Ниже указана 17 глава, которая со-
отвѣтствуетъ 21-ой главѣ моего изданія. Значитъ, порядокъ
главъ въ рукописи былъ иной. Конецъ текста соотвѣтствуетъ
21 страницѣ печатнаго изданія: უმაწვილმან ესრეთ უთხრა:
მაგაზედ ნუ დაღონებულხარო იმათგან რათგან ასრე... Оче-
видно, что въ концѣ и первоначально недоставало рукописи,
ибо здѣсь же приведена дата переписки: ქრისტეშობის იდ,
ქვს უოლ — «14-ое марта 1790 г.», и на трехъ послѣднихъ
листахъ безъ нумераціи помѣщены разные стихотворенія.

Текстъ рукописи, повидимому, такой, какъ въ оригиналѣ моего изданія, но сравнительно все же попорченъ.

67 (=3616). ТИМСАРИАНИ, копія рукописи Петербургской публичной библіотеки (Собраніе кн. Грузинскаго № 52), переписанная преподавателемъ 2-й тифлисской гимназіи Г. Н. Гехтманомъ въ 1891 г., въ бытность его студентомъ Петербургскаго университета, и любезно уступленная имъ Библіотекѣ общества грамотности. Страницъ всѣхъ 153, и онѣ соотвѣтствуютъ страницамъ оригинала. Эта особая редакція Тимсаріани, передѣланная и дополненная въ 1781 г. извѣстнымъ Давидомъ-Ректоромъ Алексѣемъ-Месхіевымъ, или Месхишвили. Въ концѣ рукописи запись Месхіева:

მეცნიერნი ამბუდნ ნუ განმკიცხავთ, რომელ ესე მისი საქმე არ იყო და რად სწერდაო. თუ ვინმე იტყვიო, მართალ არს, მაგრამ სიცილი უფროს განცხრომისად შემდგომილია, ამის სოფლისაგან ჯმნილნიცა მოღვაწენი ოდესმე განიცინებენ. მე გულისედიანი ვსჯე და ცუდათ ჯდომასა ესე შრომა ვარჩიე, თვარა ამისი წერა ჩემი კელი არ იყო.

მკითხველთა ოდენ მოგახსენებ: რა ვჰყო თუმცა ესე წიგნი სრულად ჩემსა ენასა ზედან გამემაართა, ვისცა გარდმოუთარგნია მას შრომა წაუხდებოდა და ამისთვის მოვერიდე, მაგრამ რადგან დიდად აეს ენაზედ იყო შეწყობილი, მე როგორმე გაესჩარხე და უცხოდ კი არ შევაწყვე, ამიტომ რომ კარგი ენა ამისთანასა ცუდს ამბავზედ რად უნდა დამეშრო! ამ წიგნში რაც არაკების ბოლოვებია, ჩემი მოგონილი და გაკეთებულია, და ზოგიერთიც ჩემივე მოგონილია, თუცა ავია და დაიწუნებთ, მაგრამ ამისთანა წიგნსა ის შეეფერებოდა, და მეცნიერებით რად უნდა თქმულიყო?! ამათ სიტყვათა მომხსენებელი ვარ ლექსისძე დავით.

თვესა დეკემბერსა, რიცხვსა 10, წელსა 1781.

«Ученые, не осуждайте меня за это! Если кто скажетъ, что это было не мое дѣло и нечего было трудиться, будетъ правъ, но хотя смѣхъ скорѣе удѣлъ удовольствия (роскоши),

тѣмъ не менѣе и дѣятели, отрeksiеся отъ мірской жизни, иногда смѣются. Я сидѣлъ сокрушенный сердцемъ и пустому сидѣнію предпочелъ сей трудъ, а то не дѣло моихъ рукъ было это писать. Читателямъ однако долженъ доложить, что если бы я цѣликомъ исправилъ эту книгу сообразно съ требованіями грузинскаго языка, то трудъ переводчика былъ бы умаленъ, поэтому я избѣгалъ этого. Но такъ какъ языкъ его былъ очень плохъ, то кое что я исправилъ, но хорошо не передѣлалъ, ибо нечего было мнѣ тратить хорошій языкъ для такого нехорошаго сюжета. Послѣднія басни этой книги измышлены и сочинены мною; если онѣ нехороши, и вы забракуете, то знайте, что такой книгѣ подходитъ такой языкъ, научно и не слѣдовало излагать. Эти слова докладываю я, Давидъ Алексидзе, мѣсяца декабря 10-го числа, 1781-го года» ¹⁾.

Въ разбираемой рукописи 40 басенъ; порядокъ ихъ чередованія до 28 басни одинаковъ съ другими рукописями; 28 басня имѣетъ приписку, что она измышлена и сочинена Давидомъ Алексидзе. ქ. ალექსის ძის დავითის მიერ მოგონილი და ქმნილი. Это оглавленіе одинаково нужно отнести ко всѣмъ послѣдующимъ баснямъ, кромѣ 38, которая соотвѣствуетъ 30 баснѣ другихъ списковъ, «Лисица, представившаяся мертвой». Такимъ образомъ, по этому списку о первоначальной редакціи Тхимсаріани нельзя судить. Давидъ-Ректоръ Месхишвили совершенно измѣнилъ первоначальный обликъ произведенія. Напрасно онъ жалуется на плохой языкъ переводчика. Въ моемъ изданіи языкъ лучше, чѣмъ въ передѣлкѣ Месхишвили. Содержаніе Тхимсаріани вкратцѣ такое:

Индійскій царь Тавкарчханъ, неимѣющій равнаго по богатству, мудрости и добродѣтельности, былъ опечаленъ не-

¹⁾ Послѣ этого Давидъ Месхишвили на трехъ послѣднихъ страницахъ приводитъ свои стихотворенія разныхъ образцовъ.

имѣніемъ наслѣдника и сильно объ этомъ сокрушался. По совѣту лучшей своей жены одну часть своего богатства царь роздалъ нищимъ, другую употребилъ на другія благоудобныя дѣла, и, послѣ молитвъ и постовъ, Богъ даровалъ ему сына отъ любимой жены. Астрологи предсказали новорожденному большое счастье вмѣстѣ съ большимъ испытаніемъ въ жизни. Царь отдаетъ сына на воспитаніе сначала своимъ ви-зирямъ, но когда они ничему не могли научить его, потомъ поручаетъ царевича мудрому врачу и философу Сумбату. Новый умѣлый воспитатель вызываетъ въ царевичѣ любо-знательность; послѣдній обнаруживаетъ способность и скоро усваиваетъ всю людскую мудрость и знаніе. Передъ тѣмъ какъ привести его къ царю Сумбать смотритъ въ гороскопъ и блѣднѣетъ какъ мертвый. На вопросъ царевича Сумбать отвѣчаетъ, что по кознямъ діавола семь дней и семь ночей надъ царевичемъ будетъ висѣть мечъ. Сумбать при этомъ прибавляетъ, что царевичъ съ помощью Бога избѣгнетъ это-го испытанія, и даетъ ему наставленіе въ эти семь дней не произносить ни одного слова. Царевичъ исполняетъ его со-вѣтъ и, явившись къ отцу, на всѣ его вопросы не даетъ никакого отвѣта. Изумленный царь не знаетъ, что дѣлать. Воспитатель Сумбать не показывается. Тогда вызывается кор-милица царевича, общается царю узнать, въ чемъ дѣло, и беретъ царскаго сына къ себѣ домой. Кормилица прель-щается красотою царевича и предлагаетъ ему вступить съ нею въ связь, обѣщая при этомъ отравить царя и доста-вить ему тронъ. Царевичъ съ негодованіемъ отвергаетъ пред-ложеніе, и кормилица рѣшается погубить его, пока онъ на-чнетъ говорить. Она клеветаетъ на царевича, будто тотъ предлагалъ ей вступить съ нимъ въ связь и возымѣлъ на-мѣреніе убить царя. Царь вѣритъ и отдаетъ сына палачамъ. Тогда семь царскихъ совѣтниковъ, визирей, берутся спасти царскаго сына. Каждый изъ нихъ, начиная со старшаго, по

очереди является къ царю и парными разсказами, или «Тимсалами» разубѣждаетъ его, и царь отмѣняетъ казнь. Но кормилица не дремлетъ. Она появляется послѣ посѣщенія каждаго визиря и ствѣтнымъ разсказомъ опять убѣждаетъ царя, и снова отдается приказъ о казни. Такъ проходятъ роковыхъ семь дней, по истеченіи которыхъ царевичъ начинаетъ говорить, и истина раскрывается. Кормилица подвергается наказанію, совѣтниковъ и воспитателя царь достойно одаряетъ и благодаритъ, а сыну уступаетъ тронъ. Слѣдуетъ общее ликованіе и довольство.

Грузинскій Тимсаріани представляетъ изъ себя переводъ персидской версіи «Книги Большого Синдбада» (см. С. Ольденбургъ. О персидской прозаической версіи «Книги Синдбада». Сборникъ статей учениковъ профессора Барона Виктора Романовича Розена. СПб. 1897, стр. 353—278). Отъ «Большого Синдбада» стлчаютъ «Малый Синдбадъ», въ которомъ на семь разсказовъ меньше, чѣмъ въ «Большомъ». По мнѣнію профессора С. Ольденбурга «Малый Синдбадъ» выработался изъ Большого. „Большой Синдбадъ“ имѣетъ авторомъ ал-Асбага бенъ-’Абд-ал-’Айзиза бенъ-Салима ал-Сиджистани, а „Малый Синдбадъ“ вѣроятно Моῦσος ὁ Πέρσης—Муса ибн-Иса ал-Кисрави. Родословная таблица Тимсаріани представлена у Ольденбурга въ такомъ видѣ: индійскій оригиналъ, пехлевійская обработка, старый персидскій переводъ Канаверзи X в., обработка Самарканди XII в., грузинскій Тимсаріани. Наше изданіе Тимсаріани еще больше доказываетъ мнѣніе Ольденбурга о принадлежности Тимсаріани персидской версіи Большого Синдбада. Ольденбургъ располагалъ только краткими свѣдѣніями, сообщенными Н. Я. Марромъ, относительно петербургской рукописи, подвергшейся передѣлкѣ Давида-Ректора. А. Хахановъ привлекъ къ дѣлу и лучшую нашу рукопись № 1538 и далъ таблицу разсказовъ этой рукописи (см. Очерки по ист. грузин. слов. вып. III, стр.

112—123), но и въ этой рукописи, какъ мы выдѣли, недостаетъ двухъ разсказовъ, изъ которыхъ одинъ, къ счастью, оказался въ рукописи № 3615 и внесенъ въ мое изданіе. Замѣчу кстати, что А. Хахановъ напрасно относитъ послѣдніе двѣнадцать разсказовъ петербургской рукописи къ Давиду-Ректору, ибо, какъ я уже отмѣтилъ выше, разсказъ „Лисица, представившаяся мертвой“, находится во всѣхъ спискахъ, не исключая и персидскаго „Большого Синдбада“. Значитъ, Давиду-Ректору принадлежать одиннадцать разсказовъ. Въ заключеніе дадимъ таблицу разсказовъ по моему изданію, слѣдую плану профессора Ольденбурга.

1.	} Синдбадъ.	1. Лисица, обезьяна и рыба.
2.		2. Споръ о старшинствѣ волка, лисицы и верблюда.
3.		3. Кашмирскій царь и вожакъ слоновъ.
4.	Старшій визирь.	1. Обезьяна, баранъ и слоны ¹⁾ .
5.	} I. Совѣтникъ.	1. Попугай, хозяинъ и невѣрная жена.
6.		2. Женщина, два любовника и мужъ.
7.	Рабыня.	1. Чистильщикъ платья и его сынъ.
8.	} II. Совѣтникъ.	1. Пара куропатокъ.
9.		2. Мнимо потерянная монета.
10.	Рабыня.	2. Царевичъ и гуль (женщина).
11.	} III. Совѣтникъ.	1. Старуха съ плачущей собакой.
12.		2. Три желанія.
13.	Рабыня.	3. Кабанъ и фруктовое ²⁾ дерево.
14.	} IV. Совѣтникъ.	1. Кошка, ребенокъ и змѣя.
15.		2. Банщикъ, его жена и царевичъ.
16.		3. Невѣрная жена, поймавшая мужа.
17.	Рабыня.	4. Капля меду ³⁾ .
18.	V. Совѣтникъ.	1. Невѣрная жена, перехитрившая тестя.

¹⁾ Въ Большомъ Синдбадѣ: Обезьяна, женщина, баранъ и слоны. О женщинѣ въ Тхимсаріани нѣтъ упоминанія.

²⁾ Въ Б. С. фиговое.

³⁾ Въ томъ видѣ, въ какомъ этотъ разсказъ изложенъ въ Тхимсаріани, слѣдовало бы озаглавить: „Собиратель меда“.

19.	Рабыня.	5. Разбойникъ, обезьяна и левъ.
20.	{ VI. Совѣтникъ.	1. Спрятанная ткань.
21.		6. Перемѣна пола.
22.	{ VII. Совѣтникъ.	1. Львиный слѣдъ.
23.		2. Человѣкъ, изучившій женскія козни.
24.	{ Царевичъ.	1. Отравленное молоко.
25.		2. Легкомысленная мать и дитя въ колодезь.
26.		3. Дитя, давшее наставленіе любовнику матери.
27.		4. Дитя и украденныя деньги.
28.		5. Продавецъ благовоиннаго дерева и слѣпой старикъ.
29.		6. Похищенная царица и 4 искателя ея руки.
30.	Рабыня.	7. Лисица, представившаяся мертвой.
31.	Синдбадъ.	4. Юноша-воръ.
32.	Синдбадъ.	5. (Недостаётъ разсказа: Удодъ и отшельникъ).

Сравнивая нашу таблицу разсказовъ съ таблицею персидской прозаической версіи „Большого Синдбада“ (Ольденбургъ, стр. 271), мы должны отмѣтить прежде всего совершенное отсутствіе въ Тимсаріани разсказа „Брезгливый человѣкъ и хлѣбы“, отнесеннаго къ V совѣтнику. Затѣмъ 1-ый и 3-ій разсказы IV совѣтника нашей таблицы отнесены въ таблицѣ Большого Синдбада къ III совѣтнику, 1-ый разсказъ III совѣтника къ IV, и 2-ой разсказъ III совѣтника къ VI. Значить, вся разница сводится къ пропуску одного разсказа и послѣдовательности другихъ. Если эти особенности не составляютъ недостатка дошедшихъ до насъ рукописей Тимсаріани, то нужно предположить, что Тимсаріани переведены съ одной изъ утраченныхъ версій персидскаго Большого Синдбада. Возможность такого положенія допускаетъ и Ольденбургъ (стр. 274, примѣчаніе).

68 (=2541). Русуданіани, рукопись in folio, въ 34×21 сант., написана на бумагѣ скорописью мхедрули и черными чернилами. Оглавленія писаны киноварью. Ру-

копись въ простомъ картонномъ переплетѣ и заключаетъ въ себѣ 499 исписанныхъ страницъ. Текстъ почти безъ всякихъ знаковь препинанія. Переписчикъ не указанъ, дата не приведена, но несомнѣнно, что рукопись начала второй четверти XIX вѣка, ибо въ числѣ знаковь филиграней разнаго сорта бумаги мы встрѣчаемъ 1826 и 1828 годы. Эта одна изъ полныхъ рукописей Русуданіани. Списокъ № 23, уже описанный нами, далеко неполный. Начало:

იყო ქვეყანასა ზმირინისასა დიდებული და სახელგანთქმული კაცი, რომელსა სახელი ერქვა აფთეგმიანე, და ჰყვა მას ათორმეტი ძე სახელგანთქმული და ხელმწიფეთაგან მიჩნეული, და ჰყვათ და ერთი მზისა მსგავსი; სახელი მისი რუსუდან, რომლისა ანბავი გაითქვა ყოველსა ქვეყანასა ზედა, ყოველსა სახელმწიფოსა; მივიდოდინ ხელმწიფეთ დიდებულნი ხელმწიფეთა ძეთათვის სათხოვნელად, და არა ინებდენ, და აფთეგმიანე უბძანებდა: «ერთი ასული მივის და უსიკვდილოდ არავის მიეცემო». და წარვიდინ მოციქულნი ათორმეტისა კელმწიფოსანი (до сихъ поръ киноварью). ჟამსა რომელსამე ქვეყანასა იამანეთისასა იყო კელმწიფე ერთი მდიდარი და ძლიერი, ყოველთა მეფეთა ზედა ალაღებული; სიმდიდრისა მათისათვის იძლია ეშმაკისაგან და დაუტევა ღმერთი ქეშმარიტი და იქმნა კერპთ-მსახურ. ამისთვის დაივიწყა ღმერთმან მოწყალებასა შინა და რისხვასა შინა მოიხსენა. გარდაიცვალა მეფე იგი და დარჩა სამეფო მისი სხვათა, ამისთვის რომ არღარავინ დაშთა მათის ურწმუნოებისაგან მეპატრონე მისისა გვარისა, ამა მანუჩარისაგან კიდე, და ესეცა მუცლითა დარჩომოდა დედასა კეთილად მეცნიერსა და ქრისტიანობასა ზედა აღზრდილსა სათუთობითა, და შვენებით შემკულსა. ოდეს იშვა მანუჩარ, დედა მისი ამიერსოფლით გარდაიცვალა.

На 3 страницѣ встрѣчается два четверостишія въ этомъ прозаическомъ произведеніи:

რა ფალავანმან ახალმან ეს გაიგონა ქებაო,
ზანდარს უბძანა: უცილოდ ცეცხლმან დამიწყო დებაო,

აფთვიმიანეს ყაყა ქალი, მე მინდა მის გვერდს ზღებო
და ჩემს მეტმან ვერვინ იზოვნოს, თუ ღეთისა იყოს ნებაო.

მანუჩარ იტყვის მკმუნვარე მიჯნურობისა სენითა,
ღმერთს ვეცდრება გულმდუღრად, ქებასა ასხამს ენითა:
აწ მომეახლა უკუნი, შენ განმინათლე ღზენითა,
და შენ მომეც თმენა პატიჟთა, მალ მივისწრაფო ცხენითა.

Конецъ: მაშინვე მისი ურიცხვი ქონება ააკიდებინა უკლე-
ბრად, მისთვის თაბუთი შეაკვრევინა, ისე უსულოთ მკედარი
შიგ ჩააწვინეს და გაისტუმრეს და ერთს კვირას ეგრე დაზნედი-
ლი არონინეს, რომე სული ყელში ფეთქდა, თვარე სხვა სი-
ცოცხლის ნიშანი არა ქონდა რა. ერთსა კვირასა უკან კიდევ
სული მოუბრუნდა, მაგრამ მართლა ცნობა არა ქონდა. არო-
ნინეს ¹⁾ დიდის ჰირითა და მიიყვანეს ქვეყანასა თვისსა. მან
მიზეზითა რუსუდანისათა და ღეთისა წინა მოაჯობითა მისის
გამოხსნისთვის თავისსავე ქვეყანათა მოსვლა ²⁾ და ძეთა და
ასულთა ნახვა და ღზინება ³⁾ იზოვნა, და რუსუდან მისთვის
თავგანწირული დღივ და ღამ ⁴⁾ სისხლისა ცრემლით მტირალი
ამ სოფლით ასე დაიკარგა და მისის შეყრის უნუგეშოდ ამა
ცრუ სოფლით განვიდა ⁵⁾. უყურე მუხთალსა და ცრუ სოფელ-
სა უხანოსა და ამოსა! ⁶⁾.

Затѣмъ два четверостишія:

ეფრათის შეიდნი ნაკადნი სამოთხით გამომდინარე,

¹⁾ ВЪ № 1541: ატირეს.

²⁾ Ibid.: მოსვლაჲ.

³⁾ Ibid.: ღზინებაჲ.

⁴⁾ Ibid.: და რუსუდანისთვის გაჭრილი დღე და ღამე.

⁵⁾ Ibid.; вмѣсто послѣднихъ 8 словъ: ვითომ დღეთა შინა მისთა ჭი-
რი არ ენახოს (ВЪ № 3698: არ ყოფილიყოს).

⁶⁾ Ibid., конецъ такъ изложенъ: უყურეთ სოფლის სიმტყუნეს და
სიმეხთლესა, თუ რამდენ ფერად იქცევის და რამდენსა ჭირსა და ღზინსა
აჩვენებს კაცსა, მაგრამ დედათ მოსისხლობისაგან არა ოდეს დასცხრების და
არცა ღზინსა აამებს, ჭირსა და ღზინსა აროდეს უჩვენებს კაცსა (№ 3698.
ჭირას და ღზინსა ორისავ სამსალად უჩვენებს).

თეთრ შვიდ შვიდ შტოდ იყოფის ღვთის წყალობისა შინარე,
ორმოცდა რვა იქცევის სულისა ნათლად მზინარე!
და ყოველთა რწყევით ვენახი, ნუ ვინ იქნებით მძინარე.

უთქვამთ ბრძენთა მოციქულთა სიბრძნისათვის არ ქადება,
არცა მრავლის ქონებისთვის, რადგან კვამლებრ განქარდება,
ნურც ძლიერი იქედმალღებთ, წარმავალ არს; აქ არ ღვება,
და მღერთანა ვწერთ სააშოკოდ, ჰაბუკოტ გული შეხარბდება.

Содержаніе Русуданіани въ общихъ чертахъ такое:

Въ странѣ Змиринской жилъ добродѣтельныйшій мужъ Аптвимиане, могуществомъ подобныйъ государямъ, отецъ двѣнадцати сыновей, развивавшихъ свой умъ въ путешествіяхъ и чтеніяхъ; подѣ конецъ Богъ даровалъ счастливому отцу и прекрасную дочь, Русудану. Тѣмъ временемъ въ Іеменѣ жилъ витязъ Манучаръ, отпрыскъ царственныхъ предковъ, лишенный царства, такъ какъ подѣ давленіемъ побѣдителей предки его изъ христіанства обратились въ язычество. Манучаръ впрочемъ съ малолѣтства былъ тайно воспитанъ въ христіанской вѣрѣ, а представленный затѣмъ „новымъ царемъ“ имѣлъ большой успѣхъ при дворѣ въ качествѣ витязя и получилъ въ даръ небольшой удѣлъ, гдѣ и короталъ дни свои, когда дошла до него молва о красотѣ Русуданы. Манучаръ ѣдетъ къ Аптвимиане, женится на его дочери и возвращается съ женою въ свое владѣніе; но тутъ онъ получаетъ приглашеніе явиться ко двору безбожнаго царя: Манучаръ могъ одолѣть всѣхъ своихъ враговъ, но этого не дѣлалъ, такъ какъ въ господствѣ безбожныхъ враговъ видѣлъ перстъ Божій, а противъ Божьей воли не слѣдуетъ дѣйствовать ни силою ни подкупомъ; отступничеству отъ Христа онъ предпочиталъ жить на чужбинѣ. Теперь его снова приглашаютъ ко двору: безбожный царь обѣщаетъ возвратить Манучару наслѣдіе; быть-можетъ, ему придется перемѣнить вѣру, но зато онъ возвратитъ себѣ свое и поработитъ враговъ; поэтому онъ долженъ уѣхать: пусть не сокрушается

Русудана. Манучаръ уѣзжаетъ, Русудана—безутѣшна; горе ея не поддается описанію, когда туда же ко двору за Манучаромъ уводятъ сначала дочь, прекрасную Роадаму, а затѣмъ сына Придона. Послѣ увода дочери утѣшать Русудану являются родители. Они же утѣшали ее, когда былъ отозванъ Придонъ, напоминаніемъ примѣрной жизни мученика Евстратія съ его супругою и дѣтьми. Сама Русудана старалась пріободриться, но тщетно: она занемогла отъ огорченія. Тогда-то и собрались со всѣхъ концовъ свѣта двѣнадцать братьевъ развлекать ее рассказами, кто вычитаннымъ изъ старыхъ книгъ, кто слышаннымъ, кто виданнымъ. Къ концу послѣдняго рассказа пріѣзжаетъ Придонъ, который велитъ записать рассказы всѣхъ дядей, и лишь тогда отпускаетъ ихъ съ родителями домой. Вскорѣ умираетъ Русудана, и обезумѣвшій было отъ горя Манучаръ получаетъ разрѣшеніе царя ѣхать домой. Всѣ двѣнадцать вставочныхъ рассказовъ проникнуты одной идеею, что печали и испытанія подъ конецъ всегда смѣняются по Божьей волѣ радостью и покоемъ: этотъ дидактическій характеръ составляетъ существенную черту редакціи каждаго рассказа Русуданіани (Н. Марръ. Грузинскій изводъ сказки о трехъ остроумныхъ братьяхъ изъ Русуданіани. Сборникъ факультетата Восточныхъ языковъ „Восточныя замѣтки“. СПБ. 1895, стр. 223—224).

Цѣликомъ Русуданіани пока еще не изданъ. Отрывки появлялись разновременно. Такъ, Д. І. Чубиновъ помѣстилъ въ своей христоматіи въ 1846 г. „Рассказъ о китайскомъ царевичѣ Джимшедѣ“ (христоматія т. 1, стр. 36—73), а во второмъ изданіи 1863 г. онъ же помѣстилъ „Рассказъ о Гостамѣ“ изъ IX главы Русуданіани. Н. Марръ въ указанной статьѣ далъ текстъ и переводъ „Рассказа о хозарскомъ царѣ и трехъ братьяхъ, диламскихъ царевичахъ“ (XI глава Русуданіани). Статья Марра не ограничивается только переводомъ сказки, и краткимъ вышеприведеннымъ содержаніемъ Русу-

даніани, а заключаєть въ себѣ общій критическій разборъ всего памятника. Содержаніе по главамъ на русскомъ языкѣ дано А. Хахановымъ (Очерки по исторіи груз. словесности, вып. 3, стр. 6—52). Относительно времени появленія памятника мнѣнія расходятся. Д. І. Чубиновъ относилъ Русуданіани къ XIII вѣку, М. Броссе—къ XV (Bulletin scientifique 1838, IV, p. 53—62), а Н. Марръ признаєть въ немъ памятникъ XVII вѣка (см. цитованную статью, стр. 233). А. Хахановъ не видитъ убѣдительныхъ доводовъ отодвигать этотъ памятникъ съ XIII къ XVII вѣку (Очерки, 3, стр. 9). Въ томъ видѣ, въ какомъ Русуданіани дошелъ до насъ, онъ ни въ какомъ случаѣ не можетъ быть отнесенъ къ XIII вѣку. Общій дидактическо-морализующій тонъ, такъ замѣтно отличающій этотъ романъ отъ произведеній классическаго періода, масса вульгаризмовъ, упоминаніе механическихъ часовъ, огнестрѣльнаго оружія и серебряной монеты „абаза“, вошедшей въ Грузію въ употребленіе при Аббасѣ I, и другіе доводы, подробно указанные Марромъ и отчасти Броссе, вполне убѣждаютъ насъ въ этомъ. Но ничего не мѣшаетъ отнести памятникъ къ XVI вѣку, т. е. къ началу эпохи возрожденія литературы въ Грузію, когда послѣ періода упадка, уже стали проявляться проблески національной тенденціи. А національная тенденція, хотя еще робкая, явно замѣтна въ этомъ произведеніи и никѣмъ изъ изслѣдователей не отрицается. Правда, рассказы Русуданіани имѣютъ параллели въ другихъ литературахъ и въ этомъ отношеніи ихъ нельзя признать самобытными, но авторъ грузинъ связалъ ихъ общею идеею и въ положеніи главныхъ героевъ романа изобразилъ положеніе грузинскихъ царей и правителей во время господства иновѣрцевъ. Къ какому бы времени мы ни относили Русуданіани, во всякомъ случаѣ это очень важный памятникъ грузинской литературы, заслуживающій болѣе подробнаго и всесторонняго обслѣдованія, а такое обслѣ-

дованіе возможно только тогда, когда текстъ этого обширнаго сборника будетъ провѣренъ и изданъ на основаніи всѣхъ извѣстныхъ рукописей.

69 (=1541). Русуданіани, рукопись въ 38×23 сантиметра, писана на бумагѣ строчнымъ мхедрули и поблекшими чернилами. Досчатый переплетъ, обтянутый кожею, разбитъ, всѣхъ листовъ 272. Въ началѣ недостаетъ одного листа. Новый добавленный листъ воспроизводитъ начало текста съ пропусками и никакого значенія не имѣетъ. Въ концѣ запись: სრულ-იქნა ძალითა ღისათა მღუდლის იოანე ივა-ევი-იგან ზუმ-სა, ივანის ივ-სა დღესა. „Окончено силою Бога священникомъ Іоанномъ Инаевымъ въ 1847 г., іюня 18-го дня“. Въ другихъ записяхъ Іоаннъ Инаевъ проклинаетъ того, кто украдетъ у него сію книгу. Текстъ этого списка Русуданіани своимъ орфографическимъ, грамматическимъ и отчасти лексическимъ строемъ нѣсколько отличается отъ предыдущаго списка. Разницу въ концѣ текста мы уже указали въ примѣчаніяхъ.

70 (=3698) Русуданіани Чубиновской бібліотеки, рукопись въ 32×22 сант., писана на бумагѣ кругловатымъ и разборчивымъ мхедрули. Оглавленія писаны поблекшими красными чернилами, текстъ—черными. Всѣхъ страницъ 994. Пагинація означена буквами асомтаврули на каждомъ листѣ, причѣмъ указывается тетрадь и листъ тетради. Знаками препинанія служатъ по три точки послѣ каждого слова. Досчатый переплетъ, обтянутый черною кожею съ тисненіями, немного разбитъ. Текстъ представленъ теперь полностью, но 5 листовъ въ началѣ (стр. 1—10), два въ концѣ (991—994) и четыре въ срединѣ (стр. 217—220; 517—518; 977—978) добавлены потомъ, и текстъ на нихъ воспроизведенъ другою рукою. Это пополненіе рукописи послѣ-

довало въ 1789 году, какъ о томъ свидѣтельствуеъ наполовину выскобленная приписка въ концѣ: განსრულდა წიგნი ესე ნაკლები რუსუდანთან კელითა ჩაჩიკასა ძისა... [ნიკოლო]-ზისათა წერითა და შეკვრითა, ღ'ნ [შშვილობაში ახმაროს].... და ძეთა მისთა. განსრულდა და შეიკრა წიგნი ესე მარტის იე, ქკს უოზ. „Недостающее пополнено въ сей книгѣ Русуданіани, съ возстановленіемъ текста и переплетеніемъ, рукою сына Чачикадзе... [Нико]лая. Богъ [да дастъ въ мирѣ пользоваться сею книгою]... и сыновьямъ его. Пополнена и переплетена книга сія марта 15-го, въ корониконъ 477 (=1789 г.)“.

Начало этой рукописи, хотя и добавленное позже, отличается отъ другихъ нашихъ списковъ:

იყო კელმწიფე ერთი ქვეყანასა იამანეთისასა ქრისტეანე. იყო მდიდარი და ძლიერი და ყოველთა მეფეთა ზედა ალაღებულთი. სიმდიდრისა მათისათვის იძლია ეშმაკისაგან და დაუტევა ღ'თი ქეშმარიტი და იქმნა კერპთმსახურ. ამისთვის დაივიწყა ღმერთმან და არღარა მოიხსენა რისხვასა შინა მოწყალებადი, და გარდაიცვალა მეფე იგი და დარჩა სამეფო მისი სხვათა, ამისთვის რომე აღარავინ დარჩა მათის ურწმუნოებისაგან მეპატრონე მისისა გვარისა ამა მანუჩარისაგან კიდე. Конецъ въ общихъ чертахъ совпадаетъ съ № 1541. Наша рукопись гораздо старѣе предыдущихъ. Если ужъ добавленія относятся къ 1789 году, то старый текстъ ея не можетъ быть позднѣе начала XVIII вѣка; но я полагаю, что рукопись второй половины XVII вѣка, ибо палеографическій характеръ письма скорѣе напоминаетъ XVII вѣкъ, чѣмъ XVIII. Филигранью бумаги служатъ три удлинненныхъ полумѣсяца, состоящихъ изъ двойныхъ полукруговъ, одинъ меньше другого. На страницѣ 915 послѣ киноварнаго оглавленія киноварью же написано: საუკუნომცა (არს) სახსენებელი დედოფლისა ელენესი ამბ. „Да будетъ вѣчная память „дедопали“ (царицѣ) Еленѣ, аминь“.

Другая записъ опять таки послѣ оглавленія находится на стр. 527. Кто-то постарался совершенно уничтожить эту записъ и потому зачеркнулъ, но ее все же можно разобрать: ღმერთო წარუშარტე ფაღვას ქალს როდამს. „Боже, дай преуспѣяніе Родамъ, дочери Пагава“. Упомянутое фамиліи Пагава заставляетъ думать, что рукопись переписана въ Мингреліи. Поэтому и „дедонали Елену“, о которой упоминаетъ первая записъ, мы должны искать въ Мингреліи. Не есть ли она жена Дадіани Вамика III, которая была дочь карталинскаго царя Свимона и вышла замужъ въ 1658 г. (Н.Г.И., 1, р. 647)?

71 (=436). Русуданіани, даръ Іосифа Давиташвили, рукопись въ 27,5×23 сант., писана на бумагѣ круглымъ крупнымъ мхедрули и черными чернилами. Заглавія писаны киноварью. Почеркъ текста не вездѣ одинаковый. Переплетъ пропалъ. Пагинація показана по тетрадямъ буквами мхедрули. Первые семь тетрадей въ началѣ исчезли, отъ восьмой сохранились 4 листа. Въ концѣ тоже недостаетъ. Последняя тетрадь отмѣчена 48 номеромъ и содержитъ всего два листа. Дефекты имѣются и въ другихъ мѣстахъ текста: листы то вырваны, то ободраны. Въ началѣ недостаетъ текста первой главы, который въ № 3698 помѣщается на первыхъ 117 страницахъ (всѣхъ страницъ въ первой главѣ 266). Текстъ теперь начинается словами:

ციხე: ღა: სიმაგრე: ეს: ყოფილა: რა: პაპასა: ჩემსა: ქალაქი: აუშენებია: ციხეთა: ღა: ყოვლისფრითა: შეუშკვია: ეგრე: უბრძანებია: არ: მინდა: აქ: ყოფნაო: მტერნი: არსით: მეტყვიანო: ღა: არა: შიშია: ჩემსა: გულსაო:...

Передъ четвертою главою, откуда начинается Кайсеріани, или рассказъ о царѣ Карманѣ и его сынѣ Кайсарѣ, приведены другою рукою два четверостишія, ничѣмъ незамѣчательныхъ. Въ этой же главѣ тамъ и сямъ оставлены мѣста,

вѣроятно, для рисунковъ. Въ такихъ мѣстахъ имѣются позднія записи, иногда стиховъ, но заслуживающаго вниманія въ нихъ ничего нѣтъ. Въ одномъ мѣстѣ, предъ тѣмъ какъ начинается глава о битвѣ Кайсара съ Мазмуръ-дивомъ, имѣется записъ почеркомъ отличнымъ отъ текста. Записъ эта представляетъ форму дарственной грамоты, въ которой упоминается царь Назарали-ханъ или Ираклій I, царь кахетинскій (1688—1691) и царь карталинскій (1695—1703), а также его два сына, Имамъ-гули и Константинъ:

ქ: ნებითა და შეწევნითა მღთივ ზეცით აღმატებულმა, მღთივ ზეცით დამყარებულმან იასოიან (sic), დავითიან, სოლომონიან, პანგრატიან, მეფეთ მეფემან, თავათ ხელწიფემან, პატრონმან ნაზარალიხან ძემან ჩვენმან პატრონმან იმამყოლიმ, პატრონმან კოსტანდილემ ესე მამულისა და წყალობის წიგნი და სიგელი შეგიწყალეთ და გიბოძეთ თქვენ ჩვ...

На обрѣзанномъ полѣ страницы 30 verso приведенъ позднюю рукою корониконъ 394, соответствующій 1706 году. ქს ტფ: სწ.. კარადორისასა (?): კეთილი: მოხდეს:

Филигрань бумаги: корона и надъ короною звѣзда о шести лучахъ, надъ звѣздою полумѣсяцъ. Упоминаніе царя Назаралихана, поздняя записъ 1706 г., а главнымъ образомъ бумага и характеръ письма нашей рукописи заставляютъ насъ отнести ее къ XVII вѣку.

Конецъ соответствуетъ 659 страницъ № 3698. Далѣе слѣдуетъ пропускъ, и конецъ текста двухъ послѣднихъ оборванныхъ листовъ соответствуетъ 675 страницъ № 3698, а въ № 3698, какъ мы видѣли, 994 страницы. Въ общемъ въ разобранной рукописи текстъ Русуданіани сохранился наполовину.

72 (=551). Д ж и м ш е д ი ა ნ ი, или повѣсть о царѣ Джимшедѣ, აშავი ჯიმშედ ხელმწიფისა, рукопись на сѣрой бумагѣ, въ 36×22 сантиметра, писана строчнымъ мхедрули

безъ красныхъ строгъ. Повѣсть о Джимшедѣ составляетъ вторую главу романа Русуданіани. Въ началѣ она дефектна. Недостаетъ текста, который въ № 3698 Русуданіани помѣщается на стр. 267—276. Повѣсть начинается теперь словами: (გვარდა) ხელიდამ და ასეთი შეიქმნა, რომ ობოლი მარგალიტი. რომ დასწვდა, გაუგორდა და უფრო შევნიერი შეიქმნა. Въ концѣ тоже недостаетъ и текстъ обрывается словами: მას დღესა ამო ლხინი ენახეთ და ხემწიფესა ჩემი ამბავი მისწერა, რაზედაც რეზული ვიყავ და ანუ სადაური, ანუ როგორი კაცი და ანუ როგორს კაცისშვილი ვიყავ და ხემწიფესა ეგრე ებოხნა... Всѣхъ листовъ 22. На одномъ листѣ раскрашенный рисунокъ вазы съ цвѣтами и птицами незатѣйливой работы. Текстъ знаковъ препинанія не имѣетъ. Филигрань сѣрой бумаги—подражаніе знаку pro patria и буквы С. М. П. Г. Рукопись, безъ сомнѣнія, XVIII вѣка.

Повѣсть о царѣ Джимшедѣ, или II глава Русуданіани имѣется на грузинскомъ языкѣ и въ стихотворной обработкѣ. Одинъ изъ лучшихъ экземпляровъ рукописи такой обработки представляетъ нежеприведенный номеръ.

73 (=390). Д ж и м ш е д ი ა ნ ი въ стихахъ, рукопись въ 31,5×20,5 сант., писана на прекрасной бумагѣ красивымъ круглымъ письмомъ мхедрули и черными чернилами. Оглавленія и первый стихъ каждого четверостишія писаны киноварью. Досчатый переплетъ обтянутъ коричневою кожей съ тисненіями. Пагинація означена по тетрадямъ буквами мхедрули. Всѣхъ тетрадей 10, листовъ 80. На каждой страницѣ по четыре четверостишія размѣромъ шаири. Филигрань бумаги представляетъ искаженіе герба города Амстердама (Лихачевъ. Палеогр. знач. бум. вод. знаковъ, ч. III, № 3545, ч. I, стр. 413). На нѣкоторыхъ листахъ встрѣчаются буквы К I С. Рукопись, какъ видно, переписана въ Москвѣ архидіакономъ Гарсеванидзе. Авторомъ стихотворнаго

Джимшедіани является Мамука Бараташвили, который взялся за это дѣло по порученію царя Вахтанга VI и кончилъ работу въ Москвѣ въ 1732 г. Авторъ довольно пространно говоритъ о себѣ какъ въ предисловіи, состоящемъ изъ 20 четверостишій, такъ и въ послѣсловіи. На стр. 3, 3 verso одно четверостишіе собственноручно добавлено царемъ Вахтангомъ и озаглавлено такъ: სიკვდილი ჯიმშედის ცოლისა. „Смерть жены Джимшеда“.

მზე და მთვარე სიტურფისა ეისი იყო ბაძის მქნელი,
ბალთა შიგან მისთა მჭვრეტთა ვარდი ქნიან გასაქნელი,
მუშაკს რადლა ახსენებდა მისი შუბლთა გამომქნელი,
ბოლოდ დაჰქნა ეს ყვავილი, მოუვიდა ის საქნელი.

Вахтангъ VI умеръ въ 1737 г., Джимшедіани переложень въ стихи въ 1732 г., стало быть, рукопись наша переписана въ 1732—1737 гг. Вѣрнѣе всего, она писалась подъ присмотромъ самого автора въ 1732 г. Въ концѣ нашего Джимшедіани приведены стихотворенія, представляющія особый видъ „анбантъ-кеба“, царя Вахтанга VI, царя Арчила, Саввы-Сулхана Орбеліани, арагвскаго эристава Отара, мдивана (секретаря) Гиви, мдивана же кахетинскаго Онаны, автора Джимшедіани Мамуки Бараташвили, мдивана Отара Туманишвили, Вахтанга Орбеліани. Далѣе другою рукою слѣдуютъ стихи, „анбантъ-кеба“, Георгія Авалиани и Петра Ларадзе. Изъ нѣсколькихъ стихотвореній Петра Ларадзе послѣднее написано, кажется, самимъ авторомъ, а остальные Георгіемъ Авалишвили. На предпослѣдней страницѣ три четверостишія разныхъ лицъ и разнымъ почеркомъ. Указанный выше особый видъ „анбантъ-кеба“ состоитъ въ томъ, что каждое слово стиха начинается послѣдовательными буквами въ порядкѣ грузинскаго алфавита. При другомъ видѣ „анбантъ-кеба“ стихи слѣдуютъ порядку алфавита, а не слова. На первой страницѣ были два стиха, но половина второго нарочно соскоблена:

სოფელს ვიყავი, ბევრი ვცოდე, ტვირთი ცოდვისა მეკარსა,
სოფლის მიზეზით მიბძანდა სა.

Предисловіе Джимшедіани:

ქ: წყება პირველი წიგნისა ამის ჯიმშედიანისა,
გალექსული მამუკა ბარათაშვილისა მიერ. ანბანეთაგან „რუსულა-
ნიანისა,, გამოღებული ბრძანებით.

ძველი დღეთ მიზეზ ყოველთა არსი საყდართა მჯდომელი,
ერთი მიმეფნი ძალისა, ზრდად სიმრავლისა მდომელი,
კაცი ხატებად თვისისა სწორ-გამგე დაუცდომელი,
და აქებენ ძალსა ძლიერსა სიბრძნე ვის მისაწდომელი!

ღმერთმან დაბადე ყოველი ძალთა ჩინებად შენისა,
გიწრწიან ერთსა მფლობელად, გაქებს სიმრავლე ენისა,
მე ვინმე მიწა მოაჯე კუალადვე აღმაყენისა,
და სიმაღლეს მომეც გულისა სულგრძელად დაცათმენისა.

კაცსა მიბოძა დაპყრობად ხატი მრავლისა ქმნილისა,
სხვა აღმიდგინა კემწიფე ჩრდილ მისთა მიწენილისა,
კორციელ რისხვა წყალობა უშურველ მიეღენილისა,
და ვიღრემდი მიწა მონება თავ ჩემდა გარდაქმნილისა.

მამად მამამან იწოდა ქადაგი წინასწარისა,
შეერღული, ქვა და მტერთა სრვა, ზე ძალნი დაამყარისა,
მის მთიებისა წინწალი, ვინ ჩვენთვის ნათლად არისა,
და მეზუთე ვახტანგ ცხებული ქართველთა გარდამწედარისა.

მონასა რამცა ძალედღვას ხოტბისა შეკადრობანი,
მსგავსსა ვერა შობს გონება, აქვან ნაყოფთა მცრობანი,
ვისგანმე ბნელთა ნათებად არა მაქუს შუქთა ქრობანი,
და აღიდნეს ღმერთმან სვე მისი, სიმტკიცე გამთავრობანი.

ვარ ვინმე ესე, რომელი მე სხივთა მათთა მნათესა,
შეგრდომით საფარველისა, უხვად მიმღები მათესა,
სრულქმნისა საწადელისა, ლექსთა თქმით მოკამათესა,
და მამუკა ბარათაშვილი, რუსნი მიხმობენ მათესა.

ამა მთიებმან აღზარდა ხე ჩემი ფერკთა მდებელად,
ყუავა ძალითა მისითა, ვინა თქვა ცეცხლთა მდებელად,
თვთ სუნი მისცა საყნოსლად, დის თქვენდა სასუნებელად,
და წალკოტი მისის ნებისა ასხია დაუკლებელად.

ენება ვარდთა ფურცელთა სიმრავლე გამფურჩნელობა,
სუნი მოფშენით უკლებლად, ღმერთი, სიტკბო და ხელობა,
თვთ ედგა იგი სუნნელი, ვით შოთ(ხე)ს ბაღთა ვრცელობა,
და ექმნა, მიბოძა თვისისა ზრდად ხეთა დამსახველობა.

ამა ჟამადმდე სუნნელთა სუნი არ გაურჩევიათ,
მრავალთ ეკონა ენძელა, ვარ(დ)თანა მოუწევიათ,
სწორად შერაცხდენ ვარდსა და მიკვირს რად მოურთევიათ,
და განწყალა სუნი სუნნელთა, თვს თვსად დაუტევიათ.

ლექსი აქებდეს მაღალსა ღვთისა ტრიფიალთა ნდომასა.
აჩენდეს ამბავს, უზნობდეს ტკბილ-სასმენელად წდომასა,
მისცემდენ ლექსთა მკმობელნი სიღრმე სიბრძნისა ზომასა,
და ესია მისი წადილი თვარ ცუდად სხეთა შრომასა.

მიბოძა ტაბარზადისა წონა შერთული ღვინისა,
ავშარაჯისა მზადებად სიტყვით მათ თავის წინისა,
მზიარულებდენ შემსმელნი, მიბრძანა ვინცა სვინისა,
და მზა არს ტკბილი და სათრობი შემსმელთა მომალხინისა.

ნაძვი აღმოვაღოს უმაღლე ყოველთა ხეთა ხენებსა,
უბადო რტოთა წაკვეთენ, მას იგი დააშვენებსა,
ძირთა მოდგმა და სიმაღლის ცუდ ნდობა ვისცა ენებსა,
და შიში, კრძალვა და სირცხვილი უმეცარს გააბძენებსა.

მიბძანეს ლექსთა შემოკბა ქებად ჯიმშედის გმირისა,
საწადელ სრულეხულისა, პირველ სეეთაგან მგმირისა,
გულთა, ცეცხლთა და ლახვართა ვისთესმე ხელად მირისა,
და ზეგარდმო კავშირ მტკიცესა ცულ განხწნად ვინცა მზირისა.

ხათაელთ მეფეთ ამბავი ქართულად განმარტებული,
მებოძა, ლექსად შევცვალე, ჭირ თავთა წარმატებული,
უნენო რიტორ მეტყუელი, მსგავს ჩემდა განხატებული,
და გულთა მუსიკი საამო, აქამდი ძალ-სუსტებული.

მე ვარ ვისიმე ტრფიალი საყუარელისა ჩემისა,
იგი კელმწიფობს ციერთა, ვინ ქუეყნად შეუთმწემისა,
ერთია იგი სინათლე ნათელთა გამომცემისა,
და ვიდრე არ მოგეკუდე, იტყვიან, ნება არ მოგეცემისა.

ტრფიალს მაშორებს ბოროტნი, არა აქვთ ჩემი თნებანი,
მზა შეუქნიან მოღებად უშაქრე გემოვნებანი,
სწადსთ შეესვა, სული მიმტაცონ, მასთან არ მქონდეს ნებანი,
და რა ერგო, მიკვირს წყეულთა ჩემთა და თავთა ვნებანი.

შოთა ზის უნეს მკედარი, იგი კეთილად წვრთილებსა.
ეხადნენ, დასხდნენ მრავალნი თვს თვსა დაკედნილებსა,
გარდავლეს ესე საწუთო, გვაძლევენ შემოთვლილებსა,
და არ ვიცი რა ქნეს, ვინებე მათთა მივიღებ წილებსა.

ჩემი კემწიფე შევებული არს, არავისი მქნელი,
თვთ მპყრობლობს თვსთა ალაგთა, თვთ ნახეთ ძალთა მჩენელი,
გამოვალს სიტყვა ბაგისა, ვითა მზე გამათენელი,
და სიბრძნის ისარი სწორთათვს გულთა კერად დაუტდენელი.

მაქვს მპატრონთაგან ძლიერი, მშვილდი მებრძოლთა მძლეველი,
ჩემია მკლავი სიმენისა, ვითა კამს მოცამწეველი,

ასპარეზი და ტაიჭი მე მსვრელი, მკეცთა მღვველი,
და ნადირნი თვარა ისარი, კაპარქთა დაულეველი ¹⁾).

გახელდა გული ამისთვის, მიხვდა მისობა დანისა,
ჯიმშეთის მასახელები, შექცევად რუსუდანისა,
ვარ ამბის ლექსად შემცვლელი, ურვათა გარდამკდანისა,
და ვისცა ვაქებდეს, სანაცლოდ რათ მწყევდეს ამადანისა.

Этимъ кончается предисловіе. Затѣмъ три четверостишія
служать вступленіемъ ко второй главѣ Русуданіани:

არს ვინმე ესე რუსუდან, იამანს მიხვდა სძლობანი,
თვთ დიდებულთა ასული და ქმართა გეარ-მაღლობანი,
ქონდა მიწვენად სამეფოდ და მისთვის დედოფლობანი,
და მსგავსად სოფელმან ძლიერთა სენთა დაუწყო ფლობანი.

თორმეტნი ძმანი უსხენან უხუცე მისთა ღღენისა,
თანა კრებუიან ყოველნი, მიხვდათ რა ესე სმენისა,
ექვბენ მისთვის წამალსა მდულარე ცრემლთა მდენისა,
და ნახულ-ნასმენთა ეტყვიან საკურნებელად სენისა.

უფროსმან მისი ამბავი, თქვა ტურფა სასმენელია,
შედგვი მისი ფარემუს მსგავსად უფროსთა მქნელია,
თქვა, თუ ამბავთა უცხოთა ხვანჯთა ვარ გამოხსნელია,
და ესე მინახავს თვალითა, სმენით ამბავი ძნელია.

Начало разсказа:

წინათა ხანთა მამამან მომცა სიტყვათა ბძანება,
მსურის ხათაელთ დახდომა და მიმძიმს მათი განება,
მოვშორდი, მახსოვს მრავალი სიკეთის თანისთანება
და რად არა ნახავ პატრონთა მუნებურთ, სიტყვა მანება.

¹⁾ Это четверостишіе написано на другой бумагѣ и приклеено
къ старой.

გულთ მქონდა, სიტყვა შევკადრე ხათათისკენ რებისა,
იამა, მზაყო მრავალი მეფეთ მცნობთ შეკადრებისა,
მეც რა მენება, წავილე ოდენ რა კელთა სწრებისა,
და ღვთით უნებლად მივედით, ეართ მათთა თემთა მერებისა.

ტკბილად დახლომა, ჩუქება მათ ჩვენი განახშირესა,
არ ითქმის კება ქუეყნისა, მნახავმან კულად მზირესა,
მისვლა აცნობეს ვაზირსა, წამად არ ივაზირესა,
და გამომავებეს, მაწვიეს არ სახლსა რასმე მცირესა.

კეთილად დამხედენ მას ღამე, რა გვანდა მათსა კებასა,
გათენდა საძღნოდ მზა ქმნილსა, მამათა წამოღებასა,
მივიღებ ჩემაგიერსა სხვასა ტურფათა ღებასა,
და მშვიდობის ყოფნით კსენებად, ვაზირთა კაცთა რებასა.

მოიქცენ, შემოეთვალა ღიადი მადლი მბობისა,
მამათა ჩვენთა გვასმიეს ოდენ არ ნახვა ცნობისა,
ჩვენ მათთა შეილთა გეიყვარდინ, ვით მათ ქონიან ბრძნობისა,
და მაწვიეს, მივედ, ვაზირთა კართა მაქეს მისვლა ნობისა.

რა მიველ გამომეგება დღეთაგან მოხეცებული,
ვაზირთა მამა ვაზირი, მეფეთა დახსოვნებული,
შემიტკბო, ვითა კორცთაგან შეილი მამათა მცნებული,
და მამაისა მიერ მშვიდობა წამ ჩემდა მოხსენებული.

Конецъ и послѣсловіе Джимшедіани:

ტომერან მოკვდა, ცოლითურთ გარდავლეს საწუთრონია,
მშობელნი ჩემნი სიკვდილმან წინასვე გარდარონია,
მას ყრმასა გრძნებათ პყრობილსა არ ტქონდა საკადრონია,
და სიბრძნე შეშლოდა ქაჯთაგან, მათ ეყო სამოყრონია.

ჯიმშედს შეილისა სევდამან მალ მისცა უსუსურობა,
მოკვდა ძეცა და იგიცა, მოშალეს სმა და პურობა,
სხვა ძე გამეფდა, აწ რაზის მიხედა ტახტისა მჯდურობა,
და მე მეპატიყეს ვაზირად, არ მივეც მე დასტურობა.

შეილი წამგვარეს ეაზირად, მიმიცეს საკითხაობა,
მე შეუგები საჭურჭლე მცეს, არ აქეს აღრიცხაობა,
ქმნით გავასრულე ნაფიცი, ვსყავ დარბაზთ ულაზაობა,
და მუნითგან სავესე ჭირითა მაქეს ჟამთა ვაგლაზაობა.

ვინმე მუშაკმან კეთილად ქმნას რამე მოსაქმედელად,
მოსტანას, მოსთესოს, მომკოს და შეზვინოს საიმედელად,
მიხედეს საკმილი, გარდუწვას, რა მისი იყოას მხედელად,
და უმართებს ჭმუნვა ჩემებრივ, გარეველოს შემომკედელად.

ესე არს ჩემი მიზეზი, თვალთ ცრემლი ამად ვიმილი,
დარბაზთ არ მივალ, გული წუხს, ბაგეს არა აქეს ღიმილი,
ვისცა ვმსახურე, გარდავლეს, სხვა სხენან დიადი მილნი,
და წამიკდა მათ ზედ სასჯელი, ცუდ ჩემი მკერდთა ჭიმილი.

მოვსკუდი უცილოდ, მიფიცავს, ვინ ხედავს, სული წავიდა,
მაგრამ მოძრაობს თბე ჩემი, ეს არის საკითხავიდა,
რა არს მიზეზი უსულოდ გონ სიტყუა შემკრებავიდა,
და ვერვინ სცნობს საქმეს ღვთისასა, თვთ არის დამკლიტავიდა.

მეწყინა მისი ესდენტა წაკდენა ჭირნახულისა,
მამას არ უთხარ, მოწყენა ეცემა მის ნახულისა,
თქვენთა სენტათვს კურნებად, ვაცხადე განზრახულისა,
და ესე არს უნჯი გულისა, მის ჩემთა შენახულისა.

ჩავლო მთათაგან ნადენმან, ვისგინდა მისთა მსურველთა,
გავლეს და დაუშრომელად სხვა მოვალს შესმად მწყურვალთა,
ბრძენთ სცანით გემოვნებანი, ვინ რა იციან ურვალთა,
და შევსკრებდეთ¹⁾ უნჯთა წესია, არ ეყოფდეთ დაუბურვალთა.

ვიცი სოფელი მეც მუხთლად დამაგდებინებს ამ არებს,
არ დაეღვევის ყოველსა, ჩემებრ კაცს მისსა ამარებს,

¹⁾ Въ этой рукописи придыхательная буква ѣ употребляется
вездѣ, вмѣсто другой придыхательной ѣ.

მნახოთ მივსუენდეთ ჰურობილი, თქვენს არე მოღმარ ამარებს,
და ვერავის ძალგიც ჩემ ნაცვლად სხვა შესვათ ამა სამარებს.

აღებაგე ესე სამყოფი, თვთ ნახეთ განშენებანი,
არ მივეც მიზეზისათჳს სრულ კეთილ გარეველებანი,
ქორი უმართებს გარდაქნად და საძირკველთაც დებანი,
და მეტი არა მაქვს ბრძანება, კამს სხვათაც აღშენებანი.

ვისმე გიბრძანონ, თუ თავით იწყოთ ამისი შენება,
თავბოლო სწორად გებელი ჩემი ნუ განეყენება,
ვიეთთა კმალი და ზოგთა მიხწნილთა სულთა კსენება,
და მისი მისთანა დადებით სრულ სყავით ესე ქენება.

რიოშთა გასცდის კიდონტი, ნავთა ზღვა ცემა ღაღოსა,
კვლავ მგალობელთა კმა ვრცელი, შედგომა საღაღაღოსა,
მელექსეთ გრძელთა ამბავთა გალექსვა სათანადოსა,
და ვით იწყოს ანი ჭემდი სწორად, არ გაარადოსა.

ოდეს ინებეს ემბაზით აღმოქმად სახელ-წოდება,
მენება შოთა, ზოგადმან საბა მივიღოთ მოდებად,
ჯიმშედისათჳს გახელდეს სევმან საკმილთა მოდებად,
და იყოს მამუკა კმოზილი საყნოსელთათჳს როდებად.

მოსკო. წელ. ჩილბ: ა: სასწორ: თ: ჳ: თხის რქა: იზ: შენდობა.
სრულ იქმნა წიგნი ესე ჩემ მიერ მოსკოს: წელთა: 1732 თვესა
დეკემბერსა. 11: შენდობა ბრძანებელთაცა. ამინ:

Последнее четверостишіе принадлежит переписчику
протоіакоу Гарсеванидзе, который переписал сей Джим-
шедіани, повидимому, по приказанію царя Вахтанга VI:

მეფეთა მიერ ბძანება სრულ იქმნა, ვითა ბძანესა,
ვარდი ნერგვად და გამფურჩქნად, მზემ სხივი მიატანესა,
სუნი, ფერი და შევენება თვთ სცანით, ვით იქმან ესა,
და გარსევანისძე მთავარი ვსწერ ჟამთა ღიაკვანესა.

Е. Такайшвили.